

HEKA LÁSZLÓ

A horvát bán Magyarország alkotmánytörténetében

A horvát állam megalapítása

A legkorábbi horvát történelemről, a horvátok honfoglalásáról és első államalapítási kísérletekről keveset tud a történettudomány. Az erre a korszakra vonatkozó okiratok eredete ugyanis kétséges, így a legkorábbi horvát történelem legjelentősebb forrása Biborbanszületett Konstantin *A birodalom kormányzása* című munkája.¹ Ez alapján született meg a horvát honfoglalási elmélet, amely szerint a VI. század második felében az avarok elfoglalták a Duna–Tisza-melléket, mire Hérakleiosz császár birodalma határainak védelmére a horvátokat segítségül hívta (vagy legalább nem ellenezte az előrenyomulásukat *Dalmatia* és *Liburnia* tartományokba). A horvátok (illetve fehér horvátok) 626 – az avarok konstantinápolyi veresége – után telepedtek le új hazájukba. Erről Biborbanszületett Konstantin császár művének 31. fejezetében a következőket olvashatjuk:

„... így hát Hérakleiosz császár parancsára ezek a horvátok levérvén és kiüdvén onnan az avarokat, Hérakleiosz császár rendelete folytán megtelepedtek az avaroknak ezen a földjén, melyen most is laknak.”²

A horvátok egy nemzetsége (öt fivér: *Klukas*, *Lobel*, *Kozences*, *Muchlo* és *Krobat*, s két nővér: *Tuga* és *Buga*) 630–640 között érkezett Fehér Horvátországból az új hazájukba. Fehér Horvátország (a régi hazájuk), mint külön politikai egység még a X. században is fennállt a Kárpátok mögött, a Kis-Lengyelországban (Krakkó székhelyével) volt. Miután legyőzték az avarokat és a szlávokat Dalmatiában és Liburniában, megtörtént a honfoglalás. A legyőzöttek egy részét a horvátok meggyilkolták, másik részüket elűldözték, végül az avarok egy része elfogadván a horvát fennhatóságot, maradt, valószínűleg Gács, Korbávia és Lika területén. Ezzel magyarázható az a tény, hogy e megyék területén alakult ki egy külön igazgatási egység a horvát bán vezetése alatt. Maga a

¹ CONSTANTINE PORPHYROGENITUS: *De administrando imperio* (A birodalom kormányzása). Moravcsik Gyula fordítása, Budapest, 1950.

² Uo. 31. fejezet.

császár (Bíborbanszületett Konstantin) a már hivatkozott művében megemlíti, hogy ezen a térségen kell keresni az „*avarok maradékait*”.³

Ferdo Šišić neves horvát történész szerint a honfoglaló horvátok az északnyugati szláv nyelvcsoporthoz tartoztak, amíg a legyőzött szlávok (az avarok alattvalói) a délkeleti nyelvcsoporthoz. Mivel a honfoglaló horvátság csekély számú volt – csupán az uralkodó réteg –, így megtörtént a történelemben ismert eset, hogy a betelepült győztes lakosok átvették az alattvalóik nyelvét, azok pedig az uralkodóik nevét.⁴

A honfoglalás után felbomlott a nemzetségek közötti kötelék. A letelepedett horvátok egy része – írja Konstantin császár – különvált és elfoglalta *Illyricumot* és *Pannóniát* (a Dráva és Száva közötti tartományok). Tehát a horvátok nem egy, hanem két államalakulatot hoztak létre.

A horvátok a Száván túl építették ki az államukat, melyet a horvát szakirodalom Dalmát–Horvátországként említ, hogy ezzel meg tudja különböztetni a *Pannonia Saviától*, Dráva és Száva között fekvő államocskától, melyet Pannon–Horvátország néven említi a horvát történetírás.

A Dalmát–Horvátország területe a Cetina folyótól északnyugatra a Verbász és Száva illetve Una folyóig, valamint Szluinon keresztül Zengig terjeszkedett. A terület 11 zsupánságból (*županija*, zsupánia, megye) valamint egy három zsupánságból álló bánáságból állott. Ez utóbbi a bánnak közvetlen kormánya latt állt. A *báni zsupánságok*: *Lika*, Korbávia (*Krbava*) és Gács (*Gacko*) voltak. A többi zsupánságok elnevezései: *Clebiana* (Hlievno, Livno), *Tzensena* (Cetina), *Imota*, *Pleba* (Pliva), *Pesenta* (Vezenta, Jajcától északra), *Parathalassia* (Primorje, tengermellék), *Brebera* (Bribir, Bribir, Veglia és a Kari tó között), *Nona* (Nin), *Sidrag*, *Nina* (Smina) és *Tinin* (Knin).

A „*Pannon–Horvátország*” székhelye Sziszek (Sisak) volt. Külön nevét ennek az államocskának sehol sem találunk. A magyar irodalomban a XII. században lassan elterjedt a *Szlavónia* (a szlávok–horvátok földje) elnevezés.

A két horvát (a középkorban a horvátokat gyakran szlávoknak nevezik) állam egymástól független volt.

A historiográfia gyakran a horvát állam születését a IX. századra teszi. Ezt azzal magyarázza, hogy e századból erednek az első írott feljegyzések a horvátokról, illetve azok fejedelmeiről.

A letelepedett horvátok államszervezetének alapját a család és a nemzetség képezte. Egyes családok házközösségben (*zadruga*) éltek, mely egy vagy több falura terjedt ki. Több család összességének területe a zsupánságot (megyét) képezte, melynek élén a *zsupán* (ispán) állt. Elfogadott az a vélemény, hogy eleinte Horvátországban nem létezett közös fejedelem, a zsupánok pedig egymás között egyenrangúak voltak. Ezt a nézetet azonban cáfolja Bíborbanszületett Konstantin művének 30. és 31. fejezete, melyekben a császár kimondja, hogy a dalmát–horvátoknak és a pannon–horvátoknak „*arkhoni*”-juk volt.⁵ A letelepedett horvátok tehát nem egy laza törzsi szövetséget al-

³ NADA KLAJČ: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (A horvátok története a korai középkorban), Manualia Universitatis Studiorum Zagradiensis, Zágráb, 1975, 137, ezzel a ténnyel hozza összhangba Borna horvát herceg „*dux Guduscanorum*” címét.

⁴ FERDO ŠIŠIĆ: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zágráb, 1975, 75.

⁵ HEKA LÁSZLÓ: *Doseljenje Hrvata u domovinu i ustpostava Hrvatske države* (A horvátok letelepedése és a horvát állam születése), *Godišnjak Hrvatskog glasnika* 1997. (A Hrvatski glasnik lap 1997. évi évkönyve), Čakovec (Csáktornya), 1997. 12–21.

kottak, hanem egy uralkodó alatt álló politikai egységet, amely államnak nevezhető.⁶ Mert, ha csak törzsi szövetségről lett volna szó, akkor hogyan magyarázható, hogy a Bizánc uralma alatt álló dalmát városok igen kis területre lettek kiszorítva, valamint azt, hogy miért nem tértek vissza a horvátok honfoglalása után a dalmáciai lakosok a régi településeikre. Az egykori római tartományok lakosai tehát tartós politikai szövetségben álltak, így szó sincs csupán alkalmi törzsek közötti védelmi szövetségről.

Az első, név szerint ismert horvát fejedelem *Viseszláv* (785–802) volt, akiről azt is tudjuk, hogy már megkeresztelkedett. *Borna* (Barnabas) 819–821 években viselte a „*dux Dalmatiae*” címet. A Dráva–Száva közötti állam első ismert fejedelme *Ljudevit* (Lajos) volt 819–823-ban.

A horvátok 799-ben elismerték a frank fennhatóságot, amíg a dalmát városok és szigetek a bizánc fennhatósága alá tartoztak, de ugyanakkor megőrizték a *municipális jogaikat*. 845-ben *Trpimir* (Trepimiro) lett a fejedelem, aki elismerte Lothár frank király fennsőbbiséget Itália uralkodójaként, de magát „*Dux Chroatorum iuvatus munere divino*” címmel titulálta. Ő a Trpimirovics-uralkodóház megalapítója. 925-től Tomisláv dux magát „*rex*”-nek nevezte, Horvátországot pedig ettől kezdve királyságként (*regnum*) említik az okiratok. A horvát uralkodók vágyát, hogy hatalmukat kiterjesszék a dalmát városokra és szigetekre, Tomislávnak – igaz, Bizánc beleegyezésével – sikerült megvalósítani. Habár az uralma *iure delegato* útján történt, mégis ez volt az első eset, hogy a dalmát városok a horvát uralkodó alá kerültek. 990 táján II. Bazileosz császár Sztjepán Drzsiszláv horvát királyt kinevezte *eparcho*-nak és a *patricius* udvari címmel ajándékozta meg, majd igazgatása alá helyezte a dalmát városokat és szigeteket. Ezután Drzsiszláv Horvátország és Dalmácia királyává koronáztatta magát, mint első horvát király, akinek ez sikerült.⁷ Dalmácia és Horvátország ekkor még nem képeztek egy államjogi testet, hiszen Drzsiszláv is *iure delegato* igazgatta a dalmát városokat, amíg Horvátországban uralkodó-király volt *iure proprio*. IV. Petar Kresimir volt az első horvát király, akinek a dalmát városok fölött *iure proprio* uton is sikerült uralkodni és magát „*rex Dalmatiae et Chroatae*” koronáztatni.⁸ 1069 táján tehát Horvátország és Dalmácia egy *regnumot* képeztek, amelynek neve „*regnum Croatia et Dalmatia*” volt. A bizánci oklevelek inkább a „*Chroatia*” a pápák pedig a „*Dalmatia*” neveket alkalmazták. A magyar királyi kancellária nyomán már a XI. század végén előfordult a „*Sclavonia*” (Szlavónia) név is.

A magyar–horvát államközösség

A horvát és a magyar történészek, jogtörténészek közül még ma sem számít lezárt vitának annak megmagyarázása, valójában hogyan is jött létre az államközösség. Ezen a helyen nem kívánok foglalkozni a közjogi vitával, melyről egyébként több tanulmá-

⁶ Az 1990. évi horvát alkotmány is a horvát államiságának kezdetét a VII. századi hercegségből számítja. Lásd *Ustav Republike Hrvatske* (A Horvát Köztársaság alkotmánya), Narodne novine Republike Hrvatske, 1990.

⁷ FERDO ŠIŠIĆ: i. m. 121, TRPIMIR MACAN: *Povijest hrvatskoga naroda* (A horvát nemzet története), Zágráb, 1992. NADA KLAJČIĆ: i. m. 67.

⁸ HEKA LÁSZLÓ: *Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus LII. Fasciculus 4, Szeged, 1997, 13.

nyomban is foglalkoztam, hanem rövid áttekintést nyújtani a 816 éves közös ország létrejöttéről illetve bukásáról.

Valójában a közjogi kérdések megítélését döntően befolyásolja az, hogy a magyar–horvát állam keletkezését, milyen jogi alapról ítéljük meg. Ha azt a nézetet valljuk, hogy a kiüresedett horvát trónt – Zvonimir király fiú utód nélküli halála után – a magyar királyok (Szent László és Könyves Kálmán) fegyveres úton szereztek meg, akkor Horvátország csakis Magyarország „meghódított, alávetett része” (*partes subjectae*) lehet. Ha pedig úgy véljük, hogy Kálmán királyunk a horvát trónra azután lépett, miután a 12 horvát törzs fejeivel szerződést (*Qualiter* vagy *Pacta conventa*) kötött, akkor jogos az állítás, mely szerint Horvátország *socia regna*, Magyarország társországa volt. Az előbbi esetben Horvátország Magyarország része, bármilyen államisági jelleg nélkül, amíg az utóbbi esetben Horvátország és Magyarország perszonális unióhoz hasonló kapcsolatban álltak.⁹

Véleményem szerint királyaink fegyverrel valósították meg az örökösödési jogukat. Zvonimir királynak nem volt utóda, ezért a felesége, Ilona és horvát előkelők egy része a trónra Ilona öccsét, Szent Lászlót hívták. A magyar király kiterjesztette a hatalmát a Dráva–Száva közötti részre, majd a besenyők előrenyomulása miatt kényszerült visszatérni országába. Az általa megszerzett részt (a későbbi Szlavóniát) nem csatolta országához, de kiépítette a vármegyerendszert, Zágrábban pedig püspökséget alapított, amelyet a kalocsai érsekség alá helyezett. Kálmán király ugyan legyőzte 1097-ben Gvozd-hegységnél a horvát hadat, ám magát mégis 1102-ben horvát királlyá koronázta

*„weil diese Krönung am besten und verständlichen die Gesetzmässigkeit seiner Regierung und die tatsächliche Besitzergreifung seines Landes und seiner königlichen Rechte dokumentierte”.*¹⁰

Megítélésem szerint Kálmán azért várt öt évig a koronáztatásra, mert nem tudta kire hagyni Horvátországot, ő maga pedig nem tartózkodott ott. A horvátok között valószínűleg senki sem érezte magát elég erősnek arra, hogy megkísérelje a trón elfoglalását, főleg azért, mert a trón körüli zavargások Zvonimir király halála (1089) óta tartottak. A Trpimirovics uralkodóház kihalása és a béke érdeke készíthették a horvát főurakat arra, hogy fogadják el Kálmánt, illetve az Árpád-házi királyokat, mint a horvát trón törvényes örököseit. Ezen állításomat az oklevelek is bizonyítják, melyekben olvashatjuk:

*„Urunk Jézus Krisztus emberé válásának 1102-ik évében, Kálmán, Isten kegyelméből magyar-, horvát- és dalmát-országok királya, előleges érett tanácskozás következtében, miután megkoronáztattam a tenger melléki Biogradban, a királyi városban...”.*¹¹

⁹ A magyar és a horvát szakirodalomban lezajlott vitáról lásd HEKA LÁSZLÓ: *Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez*, 17–23.

¹⁰ HÓMAN BÁLINT: *Geschichte des ungarischen Mittelalters. B. I. Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jh.*, Berlin, 1940. Idézi Nada Klaić: i. m. 513.

¹¹ PALUGYAY IMRE: *A Kapcsolt-részek (Slavonia-Croatia) történelmi- s jog-viszonyai Magyar-országhoz*, Pozsony, 1863, 17.

Kálmán király koronázása tehát nemcsak Horvátország elfoglalásának ünnepélyes proklamálása volt (habár tudatni is akarta a horvátokkal, a szomszédos államok uralkodóival, valamint Álmossal is, hogy ő lett Horvátország királya), hanem bizonyára a király ígéretet tett a horvát uraknak arra, hogy meg fogja őrizni a Horvát Királyság jogait és kiváltságait és megvédeni az országot.

Mivel a magyar királyok nem tartózkodtak Horvátországban és Dalmáciában, az uralkodást a nevükben a horvát bán végezte. A Dráva–Száva közötti részen – Szlavóniában – az *ifjabb hercegség* intézménye érvényesült, így ez a terület sokkal szorosabb kapcsolatban volt Magyarországgal, mint a Száván túli terület. Ahhoz, hogy a magyar királyok meg tudják erősíteni a hatalmukat, szükséges volt korlátozni a horvát bánok szerepét. Ez a *Subics* családból (későbbi Zrínyi) származó *örökös bánok* legyőzésével 1322-ben sikerült Nagy Lajosnak.

A mohácsi vész után Horvátország megtartotta magának a királyválasztási jogot. 1527. január 1-jén Cetinben a horvát szábor megválasztotta Habsburg Ferdinándot, január 6-án a szlavón szábor Szapolyai Jánosra voksolt. A horvátok és a szlavónok vérszembe néztek, amíg I. Ferdinánd győzelme után a szlavón tartománygyűlés el nem fogadta I. Ferdinándot királlyá. A horvátok és a Habsburgok közötti viszonyok nem nevezhetők felhőtlennek, de különösen azokké váltak a „*szégyenteljes vasvári béke*” után: Zrínyiek és Frangepánok Wesselényivel, Nádasdyval és Rákócziival összeesküvést terveztek, melyet a magyar irodalomban „*Wesselényi-féle*”, a horvát történetírásban „*Zrínyi–Frangepán-féle összeesküvés*” címen örökítették meg. Ez összeesküvés eredményezte a két neves horvát család – Zrínyi és Frangepán – kihalását, vagyonaik elkobzását, a horvát nemesség északra (Magyarország, Ausztria) felé húzódását. A katonai határőrvidéki német tisztek önkényeskedése is a horvát főurak Magyarország felé húzódását eredményezte. A török hódítások következményeként az ország jelentős területe elveszett, illetve határőrvidék részévé vált, és ott sem a horvát szábor, sem a bán nem bírtak semmilyen hatáskörrel. Az elszegényedett Horvátország számára súlyos csapást jelentett a magyar országgyűlés indítványa, mely szerint a horvát szábor által hozott határozatok (melyeket az uralkodónak állt jogában szentesíteni) nem ellemezhetők a magyar törvényekkel. Az indítványból nem lett törvény, de az 1712. évi ún. *horvát pragmatica sanctio* létrehozása jó részben ennek (is) köszönhető. A magyar–horvát közjogi vita mégis az 1790. évi országgyűlésre vezethető vissza és elhúzódott 1848-ig, amikor a történelem folyamán a horvátok először – egyben utoljára is – fegyverrel fordultak a „*magyar testvérekkel*” szembe. Igazat vallva Jellasics báró, a horvát hadsereg vezére, mint osztrák tábornok és délszláv eszmében gondolkodó politikus, nagy részben a határőrökkel (ahol a szerb katonák jelentős számban voltak képviselve) hatolt be Magyarországra. A „*szolgálat teljesítéséért*” a Jellasics bán által kormányzott Horvátország a császártól éppúgy részesülhetett az abszolutizmusban, mint Magyarország. Amikor a bán próbált szót emelni ez ellen, a császártól azt a választ kapta, hogy Horvátországot is „*rebelistáknak*” fogja tekinteni az udvar, mint Magyarországot.

Az 1868:XXX. tc. „*a magyar–horvát kiegyezéséről*” jogi alapokra fektette a magyar–horvát közjogi viszonyokat. Ötven évvel később megszűnt az államközösség, Horvátország pedig – akarva akaratlanul – a délszláv állam részévé vált. Az 1941–1945 között fennállt báb-állam kivételével, még 46 évre kellett várni, amíg a demokra-

tikus változások következményeként, az ország vezetősége népszavazás után nem kiáltotta ki Horvátország függetlenné válását.

A horvát bán

A báni tisztség már a horvátok honfoglalása után kialakult három megye – *Gács, Korbávia és Lika* – területén, melyekre kiterjedt a *Horvát bán*ság elnevezés. Ezen a területen ekkor még jelentős számban avarok éltek, így feltételezhetjük, hogy a báni tisztség az avar uralom maradványa.

A korábbi szakirodalomban a „bán” elnevezést a szláv „pán” (úr) szóval hozták kapcsolatba, de véleményem szerint ez, valamint még néhány más ezen elnevezés származására utaló feltételezés, egyaránt téves. A bán elnevezés alapja minden bizonnyal a *kagán* tisztség, illetve a „*bajan*” mongol–török szó, melynek jelentése „*gazdag, tehetős*”. A X. században bizánci írásos emlékekben „*bo'anosz*”, „*bo'eanosz*” alakban tűnt fel és ezekből alakult ki a magyar és horvát „*bán*”, illetve latin „*banus*” kifejezés.

A bán az említett három zsupánság területén önállóan, királyi helytartóként tevékenykedett, és a hatásköre sokkal szélesebb volt, mint a megyék fejeinek, a zsupánoknak. A bán volt a király hadvezére, a bíró és a helytartó, ő vezette az adópolitikát, beszédte az adókat. Horvátország királlyá válása után is meg lehetett különböztetni a három megyéből álló *Horvát Bán*ság területét a többi 11 megyétől, melyek a Horvát Királyság területét képezték. Az első, név szerint ismert bán *Pribina (Bribina)* volt 940 táján. Ő 949-ben megdöntötte Miroszláv (Frigyes) horvát királyt, és a trónra annak öccsét, II. Mihajlo Kresimirt ültette. Ekkoriban a bán már alkirály (a *vicere*x címet viselt), sőt társuralkodó lett. Zvonimir bán az egyetlen, akiből király is lett. Habár rendszerint egy bán volt a Horvát Királyság területén – egyes horvát történészek szerint – IV. Petar Kresimir idején három bán: *horvát, szlavón és boszniai* ténykedtek az ország egyes részein.¹²

Miután Szent László és Könyves Kálmán királyok megszerezték a horvát trónt, majd Kálmán kiterjesztette hatalmát Dalmáciára is, ezen a területen királyi helytartóként a bán hagyta, akinek neve *Ugra* volt. Marko Kostrenčić horvát jogtörténész szerint ez a bán a horvát *Kukar* ősnemzetségből származott.¹³ Kálmán király utódjának, II. Istvánnak a bánja *Kledin* volt „*princeps huius provinciae et banus*”, aki 1116-ban Zárának megerősítette Kálmán királytól kapott kiváltságokat. Ez bizonyíték arra, hogy a magyar királyok idejétől a bán a király nevében tulajdonképpen uralkodói hatalmat gyakorolt.

Vitatott, hogy a bán hatásköre ekkor csak a Száva folyóig terjedő területre terjedt-e ki, vagy a Dráva–Száva közötti részre is. Kristó Gyula véleménye szerint az 1116–1164 közötti bánok csupán tenger melléki ügyekben jártak el. A professzor úr megemlíti azt is, hogy „*III. Béla egyik oklevele szerint Alexius bán már II. Béla előtt varasdi birtokot adott a zágrábi püspökségnek, de bizonyosra vehető, hogy a bán ez esetben nem hivatalos minőségben járt el...*”¹⁴ Ezért – szerinte – bizonyíthatatlan, hogy 1131

¹² FERDO ŠIŠIĆ: i. m. 164.

¹³ MARKO KOSTRENCIĆ: *Nacrt historije Hrvatske države i hrvatskog prava* (A horvát állam- és jogtörténetek vázlat), Universitatis Studiorum Zagradiensis, Zágráb, 1956, 177.

¹⁴ KRISTÓ GYULA: *A feudális széttagolódás Magyarországon*, Budapest, 1979, 88.

előtt a horvát–dalmát bán hatásköre kiterjedt volna a Dráva és a Száva folyók közötti vidékre. Egy általa említett 1163 évi okirat tekinthető a horvát bán Száván túli ténykedésének első aktusaként. Abban az évben *Belos (Bjeloš)* bán IV. István király által delegált bíró volt a zágrábi püspökség földügyében.¹⁵ Bizonyítható azonban, hogy 1198 után a bán hatásköre és az igazgatása alá tartozó terület – Bácság –, mint Horvátország és Dalmácia különkormányzata, kiterjedt a Dráva–Száva közötti térségre is. 1198-ban ugyanis András herceg magát és bánját kinevezte a zágrábi püspökség bíraskodási ügyeinek fellebbezési fórumává.¹⁶

Amikor 1167-ben Bizánc átmenetileg (1180-ig) elfoglalta Dalmáciát *Ampudinus* volt a bán, aki egyben a nádori tisztelet is betöltötte. Utódja 1180–1184 között Dénes (*Dionisius*, Dionizije) volt, akiről Ferdo Šišić feltételezi, hogy a hatáskörét egészen Duna folyóig kiterjesztette, hiszen 1183-ban a bácsi ispán tisztelet is viselte. Dénes bán területi hatásköre a címéből „*banus Dalmatiae et Croatiae*” illetve „*banus maritimae provinciae*” – is kitűnik.

Szlavónia (Sclavonia), mint külön fogalom, mely a Dráva–Száva közötti terület megjelölésére alkalmaztatott, valószínűleg már Szent László idejében keletkezett. A használata a XI. században azonban még nem terjedt el, a XIII. században azonban már általánossá vált. 1210-ben II. András „*ducatum Sclauoniae*”-t említ, majd 1215-ben először fordul elő a „*banus Sclavoniae*” elnevezés. Béla herceg 1222-ben magát „*dux totius Sclavoniae*” – nek titulálta.¹⁷ Szlavóniát 1232-től *regnum*ként is említik az okiratok.

A tatár betörés (1241) után két bán volt, akiknek az összezilálódott birtokviszonyokat kellett rendezni. Az egyik bán Szlavóniában („*banus totius Sclavoniae*”), a másik Horvátország és Dalmácia („*banus Croatiae et Dalmatiae*”) területén ténykedett.

Az Árpád-házi királyok idején a bán Horvátország (illetve Szlavónia) legfőbb méltósága, a király helytartója, és a Bácság katonai parancsnoka volt. Ugyanakkor alárendeltje volt a hercegnek, akit a király fő hadvezérnek nevezte ki. A jelentősége főleg akkor érvényesült, ha fölötte nem állt a herceg, tehát nem érvényesült az ifjabb királyság intézménye. Ilyenkor a szlavin bán vette át a főparancsnokságot. E hatásköre miatt, Palugyay Imre a báni tisztelet a *német markgróffal* hasonlította össze, mivel a fő foglalkozásuk a határok megőrzése volt.¹⁸

A XIII. század végén az utolsó Árpád-házi királytól, Endrétől, a bribiri (Subics) grófok – a későbbi Zrínyiek – megkapták (1293-ban) az örökös báni kinevezést. 1294-ben Subics Pál az Anjou-háztól az *örökös báni cím* mellett megkapta hűbértulajdonként majdnem az egész Horvátországot. Mivel így a Subicsok kezébe igen jelentős hatalom került, a magyar királyok igyekeztek a későbbiekben korlátozni hatalmukat. Károly Róbertnek ez sikerült egy általa kirobbantott polgárháború után. Subics Mladent nem csak hogy megbuktatta, hanem a vagyonát is elosztotta, majd az utolsó várát – az Osztróciát – a király elcserélte egy másik várért, a szlavóniai Zrinj-ért. Az egyik legrégibbi (a családja 1066-tól követhető) család felemelkedése Szlavóniában tehát az új birtok Zrinj nevének kezdődött, ezért lett a család neve Zrínyi (Zrinjski). Nagy Lajos, Mária királyné és Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt külön bánja volt Horvátor-

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo. 89.

¹⁷ Uo. 92.

¹⁸ PALUGYAY IMRE: i. m. 315.

szágnak (Dalmáciával együtt) és Szlavóniának. A velencei hódítások Dalmácia elvesztését eredményezték, így a „*dalmát*” név a báni címben a jogok fenntartását jelezték inkább, mintsem a terület feletti tényleges hatalmat. Dalmácia alatt ugyanis a XV. századtól már csak a kis tengermelléki (Primorje) részt kellett érteni.

A velencei és török hódítások után a csökkent területű horvát államban már csak egy bán volt, mint például *Garai Miklós* és *Czillei Hermann*. V. László és Mátyás királyok idején ismét külön horvát illetve szlavón bánok léteztek, majd Mátyás uralkodásának vége felé maradt az egy bán és kialakult az évszázadokig meg nem változott címe, a „*banus regnorum Dalmatiae et Croatiae et totius Sclavoniae*”.

A mohácsi vész után Horvátország és Szlavónia jelentős része a török uralom alá került, így a tartománygyűlés (szábor)¹⁹ jegyzőkönyvei az egykori királyság maradványait „*reliquie reliquiarum olim regni Croatiae*”-ként írják. Az állam további nagy részén katonai határőrvidék alakult meg, amely sem a bán, sem a szábor hatásköre alá nem tartozott, hanem a német katonai parancsnokság alá. A bán hatásköre a XVI, XVII. és XVIII. század első felében a Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyékre valamint a két *báni ezredre* terjedt ki. 1745-től Pozsega, Verőce és Szerém megyék, 1881-től pedig a polgárosított katonai határőrvidék is a fennhatósága alá került. A régi hatáskörét azonban a bán már nem nyerte vissza. 1918-ig a horvát bán a különkormányzat fő tisztviselője volt, egyben magyar országos méltóság is. Nem értek egyet Bölönyi Józseffel, aki szerint a horvát bán „*rövidítés nem horvát nemzetiségre, származásra, vagy valamilyen autonóm tisztségviselőre utal, hanem egy magyar országos méltóságra*”.²⁰ Kétségtelen, hogy a bán országos méltóság volt, de létezett még a horvát nemzeti uralkodóház idejétől, mint igen széles körrel rendelkező méltóság. A magyar királyok idején is megtartotta széles hatáskörét, sőt az 1868. évi magyar–horvát kiegyezést követően a horvát autonóm kormány élén volt. Habár a magyar miniszterelnök javaslatára és ellenjegyzése mellett nevezte ki a király a bánt, az mégis a horvát különkormányzat legmagasabb képviselője volt. A történelem folyamán is a bánok Horvátország képviselőiben léptek fel, még akkor is, ha magyar nemzetiségűek voltak. Így Erdődy János gróf 1790-ben a főrendek házában gyűlésén elmondta: „a királyságok összevesznek, mert egymásra akarnak törvényt rákényszeríteni”. A gyakran idézett mondat: „*Regnum regno non praescribit leges*”, amelyet egyébként a hagyomány tévesen Erdődy Tamás bánnak (1584–1595, és 1608–1614) tulajdonítja, valószínűnek innen származhat. Az úgyszintén magyar nemzetiségű báró Wlassits Ferenc horvát bán (1832–1840) az 1832–1836. évi országgyűlésen Fiume kérdésben és nyelvügyi vitában a horvát nézetek mellett voksolt.

Mindezt – Miskolczi Gyulához hasonlóan²¹ – merem állítani, hogy Horvátország, Szlavónia és Horvátország alkotmányosságának egyik fő eleme a báni tisztségben található. Ugyanakkor a báni méltóság Magyarország alkotmányosságának része is.

¹⁹ A szábor, a horvát országgyűlés, korábban tartománygyűlés történelmi elnevezése. Eredetileg így nevezték az egyházi gyűléseket, a XIII. századtól pedig a tartománygyűlést (*congregatio generalis regnorum Dalmatiae et Croatiae*, illetve *congregatio generalis regni Sclavoniae*). Az első ismert szábor 1273-ban tartották meg Szlavóniában, Zágráb városában, az első ismert horvát szábor 1351-ben Podbrizsaniban tartották meg a rendek. Lásd HEKA LÁSZLÓ: *Povijesna uloga i značenje hrvatskoga sabora* (A horvát szábor történelmi szerepe és jelentősége), Hrvatski glasnik, Budapest–Nagykanizsa, 1997, 14. sz. 8.

²⁰ BÖLÖNYI JÓZSEF: *Magyarország kormányai 1848–1975.*, Budapest, 1988, 421.

²¹ MISKOLCZI GYULA: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, I. köt, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, 43.

A horvát báni tisztség megmaradt a Monarchia szétbomlása után is. Létezett 1921-ig, az időközben létrejött Szerbek, Horvátok és Szlovénok Királysága, első alkotmányának megszületésig. A báni tisztség felújult 1939-ben, amikor – az időközben Jugoszláv Királysággá elnevezett – délszláv államon belül – a mai Horvátország valamint Bosznia–Hercegovina egyes területein – létrejött a Horvát Bánság. Ez autonóm terület, államigazgatási egység volt, melynek élén a bán állott, kit ukázzal a (szerb) király nevezett ki. A bán köteles volt esküt tenni a királynak, a közigazgatási ügyekben is a király nevében ténykedett a *Horvát Bánság* területén. Az 1939. augusztus 26.-iki rendelet a Horvát Bánságról nem létesített hosszú távú megoldást. 1941-ben létrejött a Független Horvát Állam és megszűnt létezni a *Bánság*, habár Ivan Subasics bán egészen 1945-ig a király nevében tárgyalt a jugoszláv partizánok vezetőjével, Josip Broz Titóval. Ez volt a horvát báni tiszt képviselőjének utolsó megnyilvánulása.

A bán kinevezése, felmentése, hatásköre

A középkori magyar államban a horvát bán majdnem olyan hatáskörrel rendelkezett, mint a XI. századi Horvát Királyságban. Sőt, mivel nem tudni pontosan, milyen hatásköre volt a horvát nemzeti uralkodóház idején, azt is feltételezhetjük, hogy az Árpád-házi királyok idején még nagyobb hatalma volt. Azt a tekintélyt, amelyet a mohácsi vészig élvezett, a Habsburg-királyok idején már nem kapta vissza. Az 1868. évi magyar–horvát kiegyezés után ismét csökkent a hatásköre, de a zászlósurak közül a horvát bán maradt az egyetlen olyan méltóság, mely a XIX. század második felében nemcsak névlegessé vált, hanem valójában fontos tényező volt.

A bánt, mint Horvátország és Szlavónia legjelentősebb méltóságát, királyi helytartót, az uralkodó nevezte ki. A Habsburgok idején gyakran nem is töltötték be a báni tisztséget, főleg amikor olyan cselekményt akartak végrehajtani, amely a horvátoknak nem tetszett. Ilyenkor tehát, mivel a bán a horvát alkotmányosság jelképe volt, felfüggesztették a báni méltóságot és az alkotmányt, illetve királyi biztost léptettek hivatalba. Ez akkor is bekövetkezett, ha nem találtak megfelelő személyt a báni szék betöltésére. Ebben az esetben *báni helytartót (locumtenens)* neveztek ki

A báni tisztség betöltésére és a tisztség helyreállítására vonatkozólag többször is hoztak törvényeket (1536:L, 1600:XXVII. k. e., 1608:XI, 1609:XXVIII, 1618:XXXI, 1630:XXV, 1635:XXXII, 1638:XXXII, 1647:LI, 1649VIII, 1687:XXII. törvénycikkek). A felsorolt törvénycikkek közül az 1687:XXXII. tc. „*A báni hatalomról s Dalmát-, Horvát- és Szlavonországnak jogaikban és szabadságaikban megtartásáról*” – érdemel megemlítést:

„A karok és rendek legalázatosabban megértették, hogy császári és királyi szent felsége, különös tekintettel Dalmát-, Horvát- és Szlavonországnak, s azok bánjának, nagyméltóságú Erdődy Miklós gróf úrnak iránta való állandó hűségére, a báni hatalmat s joghatóságot s a mondott országok régi és jelen jogait, kiváltságait és szabadságait (a most megkoronázott fenséges királynak hitlevelébe, azok használata s értelmezése iránt beiktatott módosítással) megerősítette, s azok teljes és csorbítatlan fenntartását jövőre is jogosan kijelenteni méltóztatott.

1§ Ennélfogva, Ő felsége ismert jóságos beleegyezésének hozzájárultával, megállapítják: hogy a fennemlített országok joghatóságának, jogainak és szabadságainak s a báni hatalomnak, úgy béke, mint háború idején fenntartására nézve, az 1608-iki koronázás előtti 11-ik törvénycikk, 1609:XXVII, 1649:XXXIII, 1681:LXII, LXVI, és LXXI, s más, ezekben hivatolt törvénycikkeket, az említett módon, foganatosan megtartsák.”²²

Talán nem véletlenül került a báni hatalomról szóló cikkely mellé az 1687:XXIII. tc., „Hogy Dalmát-, Horvát- és Szlavonországban senki, a római katolikuson kívül, jószágokat ne birtokolhasson”, amely Horvátország különös jogállását biztosította, és így szól:

„Továbbá a lelkek egyetértésének, s az ország nyugalmának fenntartására, mely főképpen a vallás egységében áll, s a mondott országokban ez alapon nyugszik:

1§ Ő felsége jóságos helybenhagyásával határozta: hogy Dalmát-, Horvát- és Szlavonországban, ezeknek e helyütt megerősített helyhatósági törvényei szerint, úgy a jelenleg azok joghatósága alatt levő, mint az azokhoz Ő legszentesebb felsége kijelentése szerint jövőben visszacsatolandó részekben, ezután is mint ekkor, csupán a katolikusok lehessenek fekvőjószágok birtokában.”²³

Az 1439:XXVI. és 1492:VIII. törvénycikkek szerint a király a bánt szabadon nevezhette ki a „született magyarok” sorából. Ez a kikötés azt jelentette, hogy horvát bán nem lehetett az, aki nem volt született hazai nemes (a magyar állampolgárságot születésével kellett, hogy szerezzé meg, mert a honosítás, *indigenatus*, nem volt elegendő). A horvát bán volt az egyetlen magyar országzászlósi méltóság, melynek betöltése e feltétel alá esett.²⁴ A báni kinevezéssel kapcsolatos másik feltétel az volt, hogy a tisztséget betöltő főúrnak birtoka kellett, hogy legyen Horvátország és Szlavónia területén.²⁵ Az 1741:XLVII. tc. alapján a bán köteles volt állandó horvátországi (szlavóniai) tartózkodási hellyel rendelkezni, és ténylegesen ott tartózkodni is.²⁶

Később szokássá vált, hogy a horvát szábor jelölte (*commendatio*) a bánt, a király pedig a több jelölt közül az egyiket kinevezte bánná. Ez a szokás a Habsburg-házi királyok idején alakult ki, de a horvátoknak a kijelölési jogra való igényt az 1790. évi országgyűlésünk, valamint az 1861. november 8-iki királyi leirat is elutasította.

A kinevezett bánnak esküt kellett tenni a király vagy megbízottjának kezébe (1486:LXXIII, 1492:XXXIII. tc.). A Habsburg uralkodók alatt szokásossá vált az ünnepélyes beiktatás (1609:XXVIII, 1647:LI. tc.). Az ünnepélyes beiktatás a zágrábi Szent Márk templomban történt, ahova összegyűltek a rendek. Beiktatás előtt a nemeség báni zászlóval ment az új bán elébe, és az állam jogarát a kezeibe adta. A nemesség

²² Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma, Budapest, 1900, 351. Vö. 1681:LXVI és LXXI, 1741:VIII. tc.

²³ Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma, 351. Vö. 1715:XXX, 1723:XXXVI, 1741:XLVI, 1790:XXV. tc. (14. §)

²⁴ BÖLÖNYI JÓZSEF: i. m. 451.

²⁵ Mert nem volt birtoka Horvátország illetve Szlavónia területén, a horvátok nem ismerték el 1513-ban Perényi nádort horvát bánná.

²⁶ Mert nem tartott állandó lakást Horvátország területén, a horvátok 1527-ben panasz emeltek Baththyány bán ellen. Lásd B. JESZENSZKY BÉLA: *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz*, Budapest, 1889, 109. Vö. 1741:XLVII. és 1765:XXXVII. törvénycikkeket.

soraiban részt vettek az egyházi és világi méltóságok, valamint a vármegyék képviselői. A lovagló menet elkísérte a bánt a Szent Márk templomig, ahol megtartották az ünnepséget, majd a rendi gyűlést. Ekkor a horvát bán a királyi biztos kezébe tette az esküt.²⁷ Az ünnepséget azon a Zágráb felsővárosában található Szent Márk téren tartották, ahol nemcsak az említett templom, hanem a báni palota, illetve a mai horvát országgyűlés (szábor) épülete is áll.

A bán Horvátország, Szlavónia és Dalmácia területén a király helyettese, személyes képviselője, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok (a horvátoknál Háromegegy Királyság Horvátország, Szlavónia és Dalmácia) rendes bírása, hadi és kormányzati ügyekben a király fő szerve. Egyszerre két méltóságot is betölthetett (1222:XXX, 1498:LXX. tc.), és ez a különös kiváltság rajta kívül még csak a nádort és az udvarbírókat illette meg. A mohácsi vész előtt találkozunk néhány olyan bánnal, aki a nádori tiszteletet is betöltötte egy időben. Így volt nádor és bán *Belos (Bjelos)* 1159-ben, *Ampudinus* 1165-ben, valamint *Perényi Imre* 1511–12-ben. 1220–1223-ban *Ohuz* a báni méltóság mellett a királyné udvarbírája tiszteletet is viselte. Két tisztelet töltött be *Esterházy Ferenc* is, aki a báni méltóság mellett, királyi kancellár is volt. *Lóránt* 1277–1279-ben és *Batthyány Ádám* 1700-ban horvát bán és országbíró, *Batthyány Ferenc* 1525-ben a báni méltóság mellett főpincemester is volt. *Draskovich János* 1608-ban a horvát báni méltóság mellett főkamarási tiszteletet is ellátott. A báni cím mellett viselhető másik tisztség legalsó rangja a főispánság volt. *Dénes* (1180–1184) 1183-ban megkapta a bácsi ispán kinevezést, *Benedek Miklós* 1199-ben zalai, *Gyula* 1219-ben somogyi, *Miklós* 1319–1323-ban soproni és komáromi főispánok voltak. Báni méltóságot viselhetek az egyházi főméltóságokat betöltő főurak is. 1494–1496-ban *Ernuszt Zsigmond* pécsi püspök, 1513–1520-ban *Berisló Péter* (Petar Berislavić) veszprémi püspök horvát bánok is voltak.²⁸

A horvát–szlavón bán, a nádorral, erdélyi vajdával és országbíróval Magyarország legelső zászlósa közé tartozott, és mint ilyen, a hazai történelemben mindig előkelő szereppel bírt. A nagyzászlósok közül mindvégig a legfőbb országos méltóság a nádor (palatinus), bővebb elnevezéssel nádorispán (comes palatinus) volt, akit a királyi négyes jelölés alapján az országgyűlés választott. Rangban utána az országbíró (*iudex curiae*) következett, aki a nádor helyett az országgyűlés elnöke is volt, és a Kúria elnöke. Az országbírói méltóságot a kúriai elnöki tiszttől csak az 1884:XXXVIII. tc. választotta el. Az országbírókat miniszterelnöki ellenjegyzéssel, minden kikötés nélkül nevezte ki a király.

Az Árpád-házi királyok idején az ország bárói között a horvát bán közvetlenül a nádor után, kezdetben olykor a nádor előtt is szerepelt a hierarchiában (cum in regno Hungariae excellentissima dignitas sit banatus). Később az országzászlósok rangsorában a nádor és az országbíró után következett. Werbőczy István *Hármaskönyve* (I. 94. "Kik legyenek és kik tartandók tisztoknál fogva az ország valóságos zászlósaiknak?") szerint "Dalmát-, Horvát- és Tótország bánja" a harmadik helyen szerepel a nádorispán és az "ország bírása" után.²⁹ Ilyen sorrendben alapították meg véglegesen a zászlósurak

²⁷ Ez a megasztizeltetés nem járt a báni helytartónak (locumtenens).

²⁸ B. JESZENSZKY BÉLA: i. m. 106.

²⁹ WERBŐCZY ISTVÁN: *Tripartitum*, Budapest, 1990, 218–219.

rangsorát az 1688:X. tc. 1. §-ában. Mint harmadik zászlósúr, a horvát bán vitte a koronázáskor az ország almáját.³⁰

A horvát bán különállását valamint „horvátságát” bizonyítja az a tény, hogy harmadik zászlósúr lévén mégsem helyettesíthette a nádort és az országbíró azok akadályoztatása esetén. Ilyenkor a rangban utána következő negyedik zászlósúr, a tárnokmester helyettesítette őket. *“Az 1723 évi országgyűlés határozata – heves vita után – kimondotta, hogy a főtárnokmester a fő országzászlósok közt ugyan a negyedik helyet foglalja el, de a nádor és az országbíró távollétében nem a horvátországi bán viszi az országgyűlési elnökséget, mint harmadik főzászlós, hanem a főtárnok, ki pedig rangban utána következik.”*³¹ Ebből a korlátozásból azt következtetem, hogy a horvát bánt a magyar (és a horvát) rendek mind a *“kapcsolt részek”* fejét nem csak magyar zászlósúrnak tekintették. Sőt, benne Horvátország különkormányzat legmagasabb képviselőjét látták, aki elnököl a horvát tartománygyűlésen, a száboron. Ezért is határozhattak úgy, hogy a bánt, aki ugyan tagja volt a főrendek házának, mind a társnemzet fejét, nem illeti meg a magyar országgyűlés elnöki tiszte.

A bánokat országjáró körútjaikon elszállásolási és ellátási jog illette meg. Jelentős jövedelmeik származtak, leginkább az adókból. A *marturina* (nyestböradó) egy része a bánt illette. Így például a mai Zágrábot alkotó középkori *Greecs (Gradec*, ma a horvát köznyelven Grics) IV. Béla szabadalma alapján a báni beiktatás alkalmakor köteles volt a bánnak egy ökröt, száz kenyeret és száz tunela bort adni.³² A bánt a sójövedelemből is megilletett egy rész. A XVI. században a harmincad jövedelem is (1635-ig) járt a bánnak, mellette pedig a rendes évi járadék. Ezt a báni fizetést a szábor határozta meg, majd a költségvetésbe tervezték és állandó jellegű fizetésként járt a horvát bánnak.

A báni méltóságot betöltő személy a királynak tartozott felelősséggel. Az uralkodó bármikor elmozdíthatta őt az állásából. A későbbiekben a szábor és a magyar országgyűlés egyaránt szerették volna megszerezni a bán felelősség alá vonásának jogát.

A bán hatásköre Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok igazgatása és kormányzása körében a béke és a közrend fenntartása, hatalmaskodások meggátlása, a dalmát városok (ezt a jogkört Dalmácia elvesztéséig, 1420-ig lehetett gyakorolni) municipális jogainak teljesítése fölötti felügyelet, a megyék, városok közti viszályok rendezése volt.

A horvát bán hajtotta végre az adók behajtását, felügyelt a báni pénzre (*moneta banalis*), melyet a XIII. és XIV. században Horvátország, Szlavónia és Dalmácia számára vertek. A bán osztogatott szabadalmakat a király nevében, a már létezőket pedig megerősíthette, javaslatokat tett az adományokra. A bán hívta össze a horvát tartománygyűlést (szábor) és azon elnökölt. Ezek a jogok egyébként az uralkodókat illették, így azok gyakorlása a bán részéről, a báni méltóság alkotmányos jelentőségéről is tanúskodik. Hangsúlyozni kell azonban, hogy semmilyen szuverén joggal nem rendelkezett, hanem az említett hatáskörrel a király ruházta fel. Az itt felsorolt néhány szuverén aktus gyakorlása az uralkodó jogköréhez tartozott, de mivel az nem tartózkodott Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban, e jogok gyakorlásával megbízta a bánt, aki amúgy is bizalmasa volt.

³⁰ B. JESZENSZKY BÉLA: i. m. 106.

³¹ BÖLÖNYI JÓZSEF: i. m. 450.

³² B. JESZENSZKY BÉLA: i. m. 110.

A Habsburg-házi királyok idején csorbult a bán hatásköre a közigazgatás terén is. Miksa király megszüntette a bán azon jogát, hogy szükség esetén hívja össze a szabort (*ex edicto bani*). Ezt követően a horvát szabort a bán csakis a királyi parancs alapján hívhatta össze (*ad mandatum caes, et regiae maiestatis ex edicto bani*). Ezt az 1791:LVIII. tc. is szabályozta.

A Helytartótanács (*consilium regium, Consilium Croaticum*) 1767. évi felállítása során a bán annak elnöke lett. Amikor ez a testület 1779-ben megszűnt, az ügyek iránítását átvette a Magyar királyi helytartótanács, amelyben a bán ülési és szavazati joggal bírt (1791:LVIII. tc.).

Miután a bán 1861-ben az újra felállított zágrábi tanács elnöke lett, a király az ország fontos ügyeiben köteles volt meghallgatni a bánt is, főleg ha Horvátország és Szlavónia ügyeiről és biztonságáról volt szó (1741:XI. tc.).³³

A kormányzati és közigazgatási hatásköre mellett a horvát bánt megillette az eredeti katonai hatásköre is. Ez utóbbihoz tartozott „*az ellenségek támadásainak megfékezése, s az ország megvédése és megtartása*” (1681:LXII. tc.).³⁴ A bán az általa kormányzott „*kapcsolt részek*” minden seregének vezére, az összes hadügy intézője és a nemesi fölkelés vezére. Ő nevezte ki a várparancsnokokat is a Habsburg-házi uralkodók idejéig, amikor ez a hatásköre megszűnt. Az 1609:XXVII. tc. a bánt „*főnök*” – nek nevezte a hadi és törvénykezési dolgokban, de ugyanakkor Ferdinánd hercegre bízta a „*Dalmát-, Horvát- és Szlavonorságok véghelyei*”³⁵ Ugyanez a törvénycikk kimondta azt is, hogy „*a Bán úr, ő fensége után, az összes tisztartóknak jövőre a teljes és régi hatalmával közvetlenül feje legyen.*”³⁶

A bán külön banderiumot tartott és annak ellátására a harmincjövedelem fele járt neki (1647:LI. tc.). A banderium tartásának kötelezettsége a XVIII. században megszűnt.

A katonai hatáskörébe tartozott még – az 1848:XXII. tc. 10. szakasza szerint – a nemzetőrség fővezérsége, úgyszintén az a jog is, hogy annak a kapitányon felüli rangú tisztjeit maga nevezhette ki.

Jelentős volt a szerepe Horvátország bírósági szervezetében is. Megemlítem, hogy a beiktatás előtt bírói funkciót nem láthatott el. Bán és bírótársai együttes bíraskodásai-ból a bírói széken kifejlődött az octaviális báni törvényszék (*iudicia octavialia*), amely Zágrábban székelt és ülésezett (1486:III, 1492:XLI, 1566:XXI, 1567:XXIV, 1572:VII, 1625:LI, 1630:XLV, 1659:LXXXVII, 1681:XXVIII. tc.). Az ítéleteket a bán, a vicebán (vicebánus, al-bán), az ítélmester és a bírótársak (*cojudex*) együtt hozták. A bíróság az első fokon ítélezett a hatalmaskodás, lopás, emberölés, hűtlenség ügyekben és birtokperekben (az Árpád-házi királyok idején), valamint a püspöki tized, a határigazítás, kiváltságok megóvása ügyekben illetve az elidegenített koronajövedelmek visszapertelése ügyében. Más ügyekben a báni törvényszék, mint fellebbviteli bíróság járt el. A döntésről mindig írásbeli határozat született, amelyet az ítélmesternél (*protonotarius*) őrzött báni pecséttel láttak el.

³³ Lásd JÁSZI VIKTOR: *Bán*. Magyar jogi lexikon. I. köt, Szerk. Márkus Dezső, Budapest, 1898, 609.

³⁴ *Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytar.* 1657–1740. évi törvénycikk, Budapest, 1900, 311.

³⁵ Uo. 59.

³⁶ Uo. Lásd 1630:XXV, 1635:XXXI, XXXII, XXXIV, 1638:XXXII, 1687:XXII, 1715:CXIV, 1723:LXXXVII, 1729:XX, 1741:XLVII. tc.

A báni törvényszék ítéletei ellen Horvát–Szlavonországban fellebbezni lehetett a királyi kúriához (1574:XVIII. tc.). A kúriában a bán – aki egyébként nem tartozott az ország rendes bírái közé –, az ítélőmesterével együtt hellyel bírt (1486:LXVIII, 1492:XLII. tc.), de az ország rendes bírának hozzájárulása nélkül oda senkit sem idézhettek.³⁷ Amíg még két bán létezett Horvátországban illetve Szlavóniában, a horvátországi báni bíróság Kninben ülésezett, a szlavóniai pedig Kőrösön (Kri° evci). Nem volt ritka eset az sem, hogy a bán vagy vicebán (horvát néven *banovac*) a Bánság területén járva igazságot szolgáltatottak.

Az Árpád-házi királyok alatt a bán bíraskodási hatalma inkább Szlavónia területén érvényesült, míg Dalmáciában és Horvátországban (tehát a Száván túli területeken) majdnem általános volt a báni bíróság alóli kivétel (*exemptio*). Különösen a *municipális jogokat* élvező dalmát városokban nem tudott érvényesülni a báni törvényszék, hiszen a dalmát városoknak saját bíróságai voltak.

Az 1486:XXI. törvénycikkkel változás történt az igazságszolgáltatás terén, hiszen ezt követően az *exemptiók* csak az *örökös főispánokra* nézve maradtak fenn.

A kiváltságok alapján azonban egyes személyek számára kizárólagos bíró a bán volt.

A török hódítások hatására a két külön – horvát és szlavón – báni tisztség egybeolvadt, így egybeolvadt az addigi két külön törvényszék is. Az egyesített báni törvényszék székhelye Zágráb lett.

Az 1715:CXXI. tc. alapján az egykori „*octavidlis*” helyett „*Sedes Banalis*” bíróság jött létre. Az erről szóló „*Horvát- és Szlavonországban a nyolczados törvényszékeknek s báni táblának évenkinti tartását elrendelik*” című törvénycikk így szólt:

„A császári királyi szent felség, az igazságszolgáltatás buzgalmától s óhajtatástól indítatva (az országglakók egyértelmű szavzatának és beleegyezésének is hozzájárulásával) kegyelmesen jóváhagyja, hogy az 1681. évi 28. s abban hivatolt cikkelyek megújításával, a nyolczados törvényszékeket, úgy a nagyobbakat, mint a kisebbeket, s a felebbvitelek felülvizsgálatait Horvát- és Szlavonországban, minden évben, ez országok gróf bán ura, vagy ennek törvényes akadályoztatása esetében, más bennszülötti, a kit ugyancsak a rendek alázatos folyamodására (itt is az említett bán gróf szavzatának bevétele után) a császári királyi felség a maga tetszése szerint, ugyanez országok kebeléből fog helyettesíteni, megtartsa, miután a királyi tábla ülnökeit, magok a rendek a helyi törvényekre nézve a közvetlen megelőző törvénycikkben kitett feltételhez képest, az eddiginél kisebb számra szállították.

1.§ És pedig aképpen, hogy ez az Ő legszentségesb felségétől helyettesítendő egyén, s a kinevezendő ülnökök, a királyi parancsoknak nem engedelmeskedőkre kiszabott büntetés alatt, azokat a törvényszékeket kihirdetni illetőleg megkezdeni, s a szokott napokon folytatni tartozzanak.”³⁸ Ezt a bíróságot az

³⁷ JÁSZI VIKTOR: *Bán*, Magyar jogi lexikon, I. köt. 609.

³⁸ Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar, 1657–1740. évi törvénycikkek, III. Károly 1715. évi decretuma, Budapest, 1900, 533. Vö. Hármaskönyv, III. Rész, 1. c.: 1486:III, 1498:II, 1536:L, 1566:CXXI, 1567:XXIV, 1729:XXXV, 1741:L. tc.

1723:XXVII. „A Báni tábláról” szóló törvénycikk alapján helyettesítette a báni ítélszék (*tabula banalis*, horvátul *Banski stol*).³⁹

Ez utóbbi bíróság tagjait 1725-ben Károly király nevezte ki. E törvényszéken is a bán vagy helyettese elnökölt, mellette nyolc esküdt (*assessore*), valamint néhány alacsonyabb rangú tisztviselő ítélkezett. A *tabula banalis* ítéletei ellen s hétszemélyes főtörvényszékhez lehetett fellebezni. A *tabula banalis* által létrehozott kiadványokat is báni pecséttel látták el, és minden báni pecséttel ellátott bírói kiadvány hitelesnek és törvényesnek minősült.

Az ítéletek végrehajtása is a bán hatáskörébe tartozott (1518:VI, 1519:XXII. tc.).

A bán hatásköre kizárólagos volt „*Horvátország, Dalmácia és Szlavónia*” területén. Ezekben a területeken Magyarország rendes bírái nem bírtak joghatósággal, így ítéleteik erre a Dráván túli részre nem terjedtek ki. A Hármaskönyv II. Részének 65. címe szerint:

„Mert különben semmi különbség nem lenne az országok és törvényszékek között, mely utóbbiakat pedig mindenkor elkülönözve s más meg más időkben, s különböző módon szokták tartani” (3. §).⁴⁰

Emiatt szokták mindig a bírák az ítéelőleveleikbe beírni a záradékot: „Ezen Magyarországnak, vagy ezen Tótországnak,⁴¹ vagy ezen erdélyi részeknek határai között.”⁴² Kivétel a szabály alól a hűtlenség elbírálása volt.⁴³

A bán hatáskörei képviseltetve voltak a bán jelképei is. A báni hatalom szimbólumait a méltóságot betöltő személy az *instalatio* (beiktatás) alkalmából vette át. A báni zászló (*banderium*) a legfőbb hadi hatalomnak, a jogar pedig a közigazgatási és bírói hatalmának volt a jelképe.⁴⁴ A báni székbe való beiktatásnál a jogart a jobb kezében, a zászlót pedig a bal kezében tartotta és így mondta el az esküt az összegyűlt nemesség előtt.

³⁹ A törvénycikk szövege a következő: „Hasonlóképen Horvát- Szlavonországokban minden évben (kivéve az ünnepek s törvényszünetek idejét) a bán úr és az országok összes rendei részéről meghatározott helyen s időben, báni táblát tartsanak, a bán vagy annak távolléte és törvényes akadályoztatása esetében helytartójának, vagyis a bán helyettesének elnöklete alatt (melyhez Dalmát-, Horvát- és Szlavonország minden vármegegyeinek ügyei felelbbvitel útján viendők lesznek).

1. §. Így és nemkülönbön az eddig is törvényesen követett módon a peres ügyek fellebbvitelét felülvizsgálat fellebezés és átküldés útján törvényesen a királyi táblára s végre onnan egy folytatásban, régi szokás szerint, a hétszemélyes táblára vigyék.” *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar, 1657–1740. évi törvénycikkek*, III. Károly 1723. évi decretuma, Budapest, 1900, 589. Vö. Hármaskönyv, III. Rész, 3. c.: 1659:LXXXVIII, 1741:LVIII. tc.

⁴⁰ WERBÓCZY ISTVÁN: *Tripartitum (Hármaskönyv)*, 416.

⁴¹ A középkorban Szlavóniát a magyar okiratokban gyakran *Tótországnak* nevezték. A XIX. századi országgyűlési nyomtatványokban is gyakran találkozunk ezzel az elnevezéssel.

⁴² WERBÓCZY ISTVÁN: *Tripartitum (Hármaskönyv)*, 416. II. Rész, 65. cím, 4. §.

⁴³ Uo. 417.

⁴⁴ A zágrábi székesegyházban mindkét szimbóluma – a báni zászló és jogar – megtekinthetők valódi állapotukban Erdődy Tamás (1642-ben halt meg) horvát bán sírjánál a zágrábi székesegyházban.

*A horvát bánok névsora a magyar királyok idején
(A horvát parasztfelkelésig)*

A horvát nemzeti uralkodóház idejéből *Pribina*, *Gojcs*o illetve *Zvonimir* bánok nevei maradtak meg az okiratokban. Az Árpád-házi királyok idején a bánok nevei könnyebb követhetők. Tudjuk, hogy Könyves Kálmán király alatt *Ugra* volt a bán, II. István bánja pedig *Kledin*.

1142-től Béla (*Belos*, *Bjeloš*) ült a báni székbe, majd 1167–1180-ban *Ampudinus*, 1180–1184-ben *Dénes* követte. 1185-ben III. Béla királyunk Imre fiát Magyarország királyává megkoronáztatván, Dalmát–Horvátország igazgatásával is megbízta, 1192-ben *“hogy a tengermellék rokonszenvére számot tarthasson”* Dalmát–Horvátország kormányát *Calanus* pécsi püspökre, bízta.⁴⁵ 1198-ban a horvát kormány *Endrére*, III. Béla király ifjabb fiára, hercegi címmel szállíttatott.⁴⁶ 1209-ben II. Endre király, neje meráni Gertrud kérelmére, ennek öccsét, *Berthold* kalocsai érseket nevezte ki horvát bánnak. 1217-ben II. Endre a horvát kormányt a hazánknak akkor letelepedett templom-vitézek főnökének, *Pontio della Cruce*-nak adta kezébe. 1220-ban II. Endre fiát, *Kálmánt “dux Sclavoniae”* címmel jutalmazta, 1242-ben *István*, 1243-ban *“a királyi vérből származott”*⁴⁷ *Radiszláv* voltak a bánok. 1246-ban IV. Béla fiát, *Istvánt* Szlavónia–Horvátország és Dalmácia hercegének nevezte ki. 1249-ben István brebiri gróf volt a bán. Ekkor a bán hatósága meg lett szorítva, hogy az többé a Frangepán háznak örökségkép adományozott modrus és vinodoli grófságokra ki nem terjedhetett. 1260–1264-ben IV. Béla király másodszülött fia, Béla *“Dux totius Slavoniae”* címet viselt. 1270-ben *Máté*, 1272-ben *Pektári Joachim*, 1273-ban pedig *Csák Máté* volt a bán. Ez év tavaszán, Csák Máté elnökletével, tartották meg az első ismert rendi gyűlést (szlavón szábor). 1281-ben Miklós volt a szlavón bán. Őt, mint fő rablót és az egyházi alattvalók fosztogatóját, Timot püspök egyházi átok alá vetette.⁴⁸ 1286-ban V. István másodszülött fia, *Endre*, 1288-ban szintén V. István fia, *Béla* lettek *“Dux Sclavoniae”*. 1290-ben Endre mint utolsó Árpád-házi tag került a különkormányzat élére. 1293-ban Endre örökös báni címmel ajándékozta meg *Subics Pált*, majd 1299-ben *Morosini Albertet* nevezte szlavón bánnak és Pozsega vármegye örökös grófjának: *“Ducatum totius Slavoniae, qui est prima dignitas regiae prolis et insuper Comitatum de Posega, qui ad jus pertinet regale seu reginale, perpetuo concessimus et contulimus pleno jure”*.⁴⁹ Subicsok ezt követően behívták Károly Róbertet, ki igényt tartott a trónra, és Zágrábba meg is koronáztatták. Róbert Károly és Endre közötti viszályok idején külön bánjai voltak a király jelölteknek.

1325-ben *Prodanich de Nádasd Mihály* kapott báni kinevezést, 1349-ben *Miklós bán* neve fordul elő az oklevelekben. Nagy Lajos uralkodásának idején a horvát városok és települések magyar neveket kapnak, a bán mellett, pedig ítélmesterek is kerülnek kinevezésre. 1359-ben

Chuzy János volt a bán, mivel azonban Nagy Lajos külön horvát és szlavón bánokat nevezett ki, Szlavóniában *Leustachius* 1359–1360-ban, *István* zágrábi püspök 1362–

⁴⁵ PALUGYAY IMRE: i. m. 18.

⁴⁶ SZALAY LÁSZLÓ: *Magyarország története*, I. köt., Pest, 1852, 273.

⁴⁷ PALUGYAY IMRE: i. m. 19.

⁴⁸ Uo. 21.

⁴⁹ Uo.

1367-ben, 1368–1380-ban Zudar Péter királyi poharnok, voltak a bánok. Bubek Imre vránai perjel (vranski prior) kezében ismét egyesült a horvát és szlavon báni tisztség. 1383-ban Laczfó István (a horvát történetírás Stjepan Lacković néven örököltte meg) volt a bán, aki részt vett Mária királynő elleni szervezkedésben. A következő évben helyébe Szent-Györgyi Tamás gróf kapott báni kinevezést. A hosszú évekig elhúzódtott horvátországi polgárháború idején, 1398-ban Garai Miklós kapta meg a „*Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*” bánja kinevezést, 1406–1411 és ismét 1424-ben gróf Cillei Hermann lett „*tötius Slavoniae Banus*”. Ez utóbbinak egyik 1412-ben kelt oklevele szerint, ha a vicebánus, „*a tartományban elharapódzott rablások fékezése végett, a tartománybeliek felkelését eszközölni s vezérelni nem eléggé buzgólkodnék: a felkelő sereg ennek javait nyolc napon át megszállhatta, s benne lakmározhatásra jogosította*”.⁵⁰ 1439-ben Thallóczy Máté bán Kőrösön tartotta meg a szlavón szábort, amelyen több határozatot hoztak a rablók ellen. 1448-ban Székely János, Hunyady János sógora lett a bán, 1462-ben pedig Újlaki Miklós. A török behatolások kezdetén, 1470-ben, Thúz János volt Horvátország és Szlavónia bánja, akit Magyar Balázs követte, majd 1473-ban Ernst János. 1477-ben Bocskay Péter bán lépett tisztségbe. 1479-ben Egerváry László lett a báni tisztt betöltője, aki 1492-ben is a Dalmát-, Horvát- és Szlavonországek bánja címet viselte. 1493-ban Derencsényi Imre volt a bán, aki a horvátok „*Mohácsi vészében*”, a korbávia mezei csatában vezette a horvát báni sereget. Az említett csatában elesett a horvát nemesség színe-java, maga a bán foglyokkal együtt Törökország felé gyalogulásra kényszerült. A sorsáról nem tudni.⁵¹ 1495-ben Corvin János kapott megbízást Horvátország és Szlavónia kormányával, és törvényt napokat is tartott. 1498-ban rövid időre Kanisay György volt a bán, akit még az évben Corvin János váltotta tisztségben, aki már harmadszor kapta meg ezt a kinevezést. Corvin bán kitűnt a törökök elleni harcokban. Megnősült Frangepán Beatrix-szal, és két gyermekük született a rövid ideig tartott házasságukban. 1503. október 12-én 35 éves korában, forrólázban meghalt Corvin János. Őt halálában megelőzte fia, Kristóf, majd nemsokára leánya, Erzsébet követte. Vagyonát átszállt özvegyére, Beatrixra, akire az udvar Brandenburgi György gróffal kötendő házasságot rákényszerített. Ezzel a Hunyadi vagyon elveszett.⁵²

Corvin János utóda Bóth Endre volt, valamint a szlavón rendek által el nem fogadott Balassa Ferenc helyet Mislenovics Márk. 1509-ben Kanisay György és Ernst János voltak a bánok, 1512-ben pedig az országtanács Perényi Imre nádornak adományozta a horvát bánaságot. Azonban a horvátok nem akarták elismerni bánul a nádort, mert nem volt birtoka Horvátországban. Beriszló Péter (Petar Berislavić) bán, veszprémi püspök, „*Praefectus Banaticus*” 1520. május 20-ig bekövetkezett haláláig, a török elleni harcokban tűnt ki, és éppen az egyik ilyen csatában (csapdában) halt meg.⁵³ Utódai Karlovics János és Batthyány Ferenc lettek, akikről tudjuk, hogy 1524-ben fizetésükre és váraik ellátására békés időben is 32 ezer arany szükségeltetett.⁵⁴ 1526-

⁵⁰ Uo. 33.

⁵¹ HEKA LÁSZLÓ: *Kobni poraz na Krbavskom polju* (A korbávia mezei csapás), Godišnjak Hrvatskog glasnika 1997. (Hrvatski glasnik Évkönyve 1997.), Čakovec (Csáktornya), 1997.

⁵² HEKA LÁSZLÓ: *Znamenite osobe i obitelji iz hrvatsko-mađarske povijesti. Obitelj Frankopan*. (A horvát-magyar történelem jelentős személyei és családok. Frangepán család). Godišnjak Hrvatskog glasnika 1997 (Hrvatski glasnik 1997. évi Évkönyve), Čakovec (Csáktornya), 1997, 33-56.

⁵³ U. o. Petar Berislavić (Beriszló Péter)

⁵⁴ SZALAY LÁSZLÓ: *Magyarország története*, III. köt, Pest, 1852, 543.

ban Batthyány Ferenc a mohácsi csatában háromezer lovast vezetett, és a csata elején kisebb sikert is aratott, de nemsokára következett a katasztrófa. Lajos király halála után kiüresedett a trón, a horvátok két pártra oszlottak. A horvát szábor Cetinben 1527. január első napján I. Ferdinándot választotta királlyá, amíg a szlapon szábor január 6-án a Csázma melletti püspöki várban Dubraván a már megkoronázott Szapolyai Jánost fogadta törvényes királlyá. Szapolyai a főurak közül Frangepán Kristóf gróf és Erdődy Simon zágrábi püspök támogatását élvezte, amíg a horvát főurak többsége I. Ferdinánd mellett voksolt, elsősorban azért, mert a Habsburg-házi király ígéretet tett arra, hogy megvédi a horvát határokat a töröktől. Szapolyai *Frangepán Kristófot*, I. Ferdinánd pedig *Batthyány Ferencet* nevezte ki bánná. A kirobban polgárháborúban szeptember 27-én Varasznál elesett Frangepán Kristóf gróf, és a szlapon szábor október 6-án elfogadta I. Ferdinándot királlyá. Batthyány bán 1529-ben le akart mondani a báni tisztről, és Ferdinánd királynak írta:

„nekem nincsen pénzem, hogy minduntalan embert küldjek felséged után, s ha jelen szolgálom nem hoz jó választ s pénzt, akkor ne irjon nekem felséged ezentúl mint bánjának. Én felségedet szolgálni fogom a bánzágon kívül, mint többi hívei... Nemcsak hogy pénzt nem küld felséged, de még Erdődy Péter ellen sem akar engemet oltalmazni. S azt is látom, kegyelmes uram! Hogy ilyen hűtlenes és árulók szavai nagyobb nyomatékkal bírnak felséged előtt, mint az enyéim és más hívekéi, kik naponkint kárt szenvedünk... E napokban Szombathelyt megtámadták, nagyobb részét felgyújtották, s embereim közül néhányat megöltek, másokat megsebesítettek, ismét másokat foglyokul vittek magokkal. Könyörgök felségednek, gondoskodjék rólunk... én azt hiszem, hogy egy Nemzet sem szenvedett annyit urdért, mint mi.”⁵⁵

1536-ban a király elfogadta Batthyány Ferenc lemondását, és a következő évben két bánt – *Nádasdy Tamást* (1537–1540) és *Keglevics Pétert* (1537–1542) – nevezett ki, valamint Jurisich Miklóst (Nikola Jurišić) Szlavónia főkapitányává. 1542-től 1556-ig a horvát báni tisztelet a szigetvári hős *Zrínyi Miklós* (Nikola Šubić Zrinski) látta el. A török elleni harcokban kitűnt, amiért a királytól (1546. március 12-én) megkapta az egész Murakózt. A család ekkor áttette a székhelyét Zrin-ből Csáktornyára.⁵⁶ Zrínyi Miklóst *Erdődy Péter* váltotta fel a bánzában (1557–1567). Erdődy bán halála után Miksa király ismét két bánt nevezett ki – *Draskovics György* zágrábi püspököt⁵⁷ és szluini *Frangepán Ferencet*, aki 1572-ben váratlanul meghalt Varasdon. Draskovics püspök egyedül folytatta a munkát két éven át. Miután az 1573. évi paraszt fölkelést leverte, a püspök kérte a báni tisztből való elbocsátást „mert látom, hogy a szolgálatom nem egyezik meg a hivatással.”⁵⁸ A király nem tett eleget a püspök kérésének, de az egyre hevesebb török támadások miatt mellé kinevezte 1574-ben bánnak Alapy Gáspárt is.

⁵⁵ SZALAY LÁSZLÓ: *Magyarország története*, IV. köt. 107. Idézi Palugyay Imre: i. m. 102.

⁵⁶ HEKA LÁSZLÓ: *Znamenite osobe i obitelji iz hrvatsko-mađarske povijesti. Obitelj Zrinski*.

⁵⁷ HEKA LÁSZLÓ: *Juraj II. Drašković (1525–1587)*, Pannonisches Jahrbuch- Panonska ljetna knjiga 1997, Pannonisches Institut, Güttenbach, Literas-Verlag, Wien (Bécs), 1997, 74-75.

⁵⁸ FERDO ŠIŠIĆ: i. m. 298.

A magyar királyok bánokra vonatkozó néhány rendeletéről

1217-ben II. Endre király Szlavónián keresztül utazott Dalmáciába. Ekkor a magyar pénz sokkal rosszabb értékű volt, mint a szlavóniai, és a zágrábi püspököknek sikerült kieszközölni a királytól,

„quod, licet nunquam moneta regalis in regno Banatus seu Ducatus fuerit ab aliquo Rege facta, tamen a successoribus nostris, si fieri contingat, quod non credimus, populus Ecclesiae mercimonia sua emendo vel vendendo dare non compellatur pro eadem. Nec etiam monetarii ad aliquod forum Episcopi causa exercendae monetae accedere, aliquo modo praesumant”⁵⁹

Ugyanekkor II. Endre megerősítette Szent Lászlónak a zágrábi egyház részére adott szabadalmait azzal a hozzáadással, hogy ha valamelyik bán vagy herceg „in Regno Banatus seu Ducatus” ezen szabadalmak ellen cselekedne: az, ha királyi vérből származott, trón örökösödési jogát veszítse el.⁶⁰

1220-ban II. Endre Petrinja és Samobor városokba telepített német kolonistáknak szabadalmakat adott, melyek között szerepelt az is, hogy ha a bán csak egy márka kárt okoz nekik, ezt száz márkával megtéríteni kötelezett. Ellenben, ha a bán hozzájuk érkezik, akkor csak szállást kötelesek adni neki és semmi mást. E szabadalmakat IV. Béla király is megerősítette 1242-ben.⁶¹

Luxemburgi Zsigmond 1395-ben megerősítette Nagy Lajos király 1359-ben kelt oklevelét, amely Szlavónia lakosait kizárólag a báni hatalom alá rendelte. Horvátországban ez időben heves polgárháború (illetve lázadás) dúlt. 1496-ban Ulászló király kiváltságlevélben címert adományozott Szlavóniának, mely levelet jelentősége miatt teljes terjedelemben közlöm:

„Uladislaus Dei Gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galiciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque Rex, nec non Silesiae et Lucenburgensis Dux, Marchioque Moraviae et Lusatiae. Ad perpetuam rei memoriam! Decet Regiam Majestatem justis et congruis precibus condescendere subditorum, et ipsos subditos de plenitudine gratiae sua continuis honoribus afficere: dum suo subjecti domino suave jugum, se portare senserint, fortius accendantur, ad observanda suscepta debitae fidelitatis exercitia. Tum enim subditi in virtute laetantur boni Praesidentis, cum eos non in antiquis solummodo legibus et consuetudinibus suis studiose fovet et conservat: sed insuper novis extollit honoribus, et regalis beneficentiae adornat donativis. – Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire: quod, cum his diebus in hac Civitate nostra Budensi una cum nonnullis Dominis, Praelatis et Baronibus regni nostri fuisset constituti, fideles Nostri Nobiles et Egregii Bernardus de Thúroc, Georgius Capitánffy de Desznicza, ac Nicolaus Voikffi de Voikoucz, nominae et in persona Universitatis Nobilium Regni Slavoniae, nostrae Majestatis accedentes in conspectum, exponere curaverunt: quod quamvis illud Regnum nostrum Slavoniae ab antiquo habuerit

⁵⁹ PALUGYAY IMRE: i. m. 18.

⁶⁰ Uo. 19.

⁶¹ Uo.

pro armorum insigni unum Mardurem, et his armis usque praesentiarum semper usum fuisset, et ejusdem Universitatis universaliter usu extiterit: tamen propter certas causas, et rationes cuperent iidem regnicolae hoc armorum insigne per Nostram Majestatem renovari, et sibi de novo ad perpetuam rei memoriam renovatum condonari. Nos igitur, qui praefatum Regnum Nostrum Slavoniae, et ejusdem regnicolas nihilominus, quam alia Regna et Domina Nostra, et eorundem incolas cupimus non solum in antiquis legibus, juribus et consuetudinibus suis conservare, sed etiam majoribus honorum titulis, et Regia nostra providentia et liberalitate decorare. Nam Regnum hoc inter Savum et Dravum constitutum contra et adversus Turcas Christianitatis perpetuos hostes et inimicos sibi proxima loca tenens continua bella exercet et ita se armis tutatur, et conservat: út vix eam regionem Turcus unquam ingreditur, quin accepta gravissima clade, et calamitate ex eodem Regno Nostro recedat. Quapropter non immerito hoc ipsum Regnum Nostrum unum praecipue scutum, vel antemurale potius hujus Regni nostri Hungariae appellaverimus. Út itaque hoc ipsum Regnum nostrum Slavoniae, atque Universitas fidelium Nostrorum in eodem constituta nostram regiam munificentiam praesentiat et experiatur liberalem: haec arma (videlicet in uno scuto triangulari, duo flumina superius denominata per transversum directe depicta, in eorum medio superstitione campo scilicet poenitus rubicundo praedictum Mardurem antiquum eorum insigne coloris naturalis et proprii, reliqui autem duo campi ejusdem scuti duas partes exteriores praedictorum fluminum occupant, sunt poenitus colore depicti coelesino, in quorum superiore unam stellam, quod propter continuas bellicas exercitationes, in quibus praefatum Regnum nostrum Slavoniae, et ejusdem incolae adversus praedictos Turcas continuo agitantur, sydus Martis volumus appellare: praeterea super scutum galeam unam in vero colore, propriaque figura variis floribus veluti vento agitatae universum gyrum ejusdem galeae atque scuti, totamque armorum descriptionem pulchra diversitate ambientibus, prout haec in principio, seu capite praesentium literarum nostrarum figurata sunt, et distinctius expressata) animo deliberato et ex certa nostra scientia ac de consilio praedictorum Dominorum Praelatorum et Baronum Nostrorum, plenitudineque potestatis nostrae Regiae eidem Regno Nostro Slavoniae, Universitatique obilium ejusdem duximus dandum et confirmandum. Annuentes eisdem et concedentes: út ipsi a modo deinceps in perpetuum his armis in Banderiis suis, et aliis quibusvis rebus et exercitiis militaribus Universitatem Regni illius nostri concernentibus fruantur et utantur. Atque ut iidem publicae utilitati suae cautius et providentius consulere possint: iisdem armis, et Sigillo per impressionem cereae rubrae, quantum in literis et epistolis missilibus omnibus in rebus Nomine Universitatis suae úti, frui et gaudere possint et valeant. – De talismodi igitur singularis, et specialis gratiae nostrae merito exultent, et tanto ampliore studio ad honorem Regiae Majestatis ipsorum de caetero solidetur intentio: quanto se ipsos largiori favore Regio praeventos esse conspiciunt, et munere gratiarum: in cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas Nostras pendentes, et authentici dupplicis Sigilli Nostri, quo út Rex Hungariae utimur, consignatos, eidem Regno Nostro Slavoniae, regnicolariumque ejusdem Universitatis duximus concedendas.

Datum per manus Reverendi in Christo Patris Domini Thomae Episcopi Ecclesiae Agriensis, et Aulae Nostrae summi et secretarii Cancellarii, Fidelis Nostri dilecti Budae in festo Conceptionis B. Mariae Virginis, Anno Domini MCCCCXCVI. Sigillo in pendenti."⁶²

Ez a királyi kiváltságlevél több szempontból is fontos. Egyszer, mert a leírásból kitűnik, hogy Zágráb, Varasd és Kőrös megyékre, azaz a középkori Szlavóniára (a későbbi Horvátországra) vonatkozik, és nem a XIX. századi Szlavóniára (azaz Szerém, Verőce és Pozsega megyékre). Másodszor, mert mint kiderül, a három megyéből követeket küldtek a királyhoz: Varasdból vinicei *Thuróczy Bernárd* gróf, utóbb szlavón bán, Kőrösből desznicai *Kapitányfó György*, később kőrösi gróf, Zágrábból pedig voikoveci *Voikffy Miklós*, a Szávántúli birtokos nemesek leggazdagabbika.⁶³

1509-ben Ulászló király Kanisay György és Ernst János bánokat, valamint a horvát főurakat felhívta Budára, hogy tanácskozzanak arról, miképp lehetne visszafoglalni a Szent Koronához tartozó Dalmáciát. Az országnagyok azonban nem éltek a lehetőséggel.

1526. április 15-én II. Lajos király Batthyány Ferenc bánhoz a következő rendeletet bocsátotta:

„Magnificio Francisco de Battyán Regnorum Nostrorum Dalmacie, Croacie et Slavonie Bano, ejusque Vice anis fidelibus Nostris dilectis. Commissio propria domini Regis. Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemie etc. Magnifice fidelis nobis dilecte. Serenissimus Princeps dominus Ferdinandus Archidux Austriae etc. Sororius noster charissimus misit ad confinia domini sui defendenda certum numerum gentium, committendo capitaneis illarum, ut vobiscum habeant mutuam intelligenciam de omnibus conatibus Thurcorum et presto sint vobis ad vestram requisicionem, eciam ad ferendam opem. Mandamus igitur nos quoque habete cum illis mutuam intelligenciam fauoreque, amore et beveuolencia illos prosequamini singulariter et dum opus fuerit ac tuto fieri poterit absque finium nostrorum periculo: non deseratis eciam defensionem domini sui Serenitatis, ita ut communibus viribus et mutua cura possitis confinia utriusque nostrum defendere. Ceterum tam dominos quam nobiles, ciuitates, oppida et villas in istis Regnis nostris Croacie et Slavonie ut iuxta mandatum nostrum cum presentibus ad vos missum ordinent precio competenti ac aduehant et curent aduehi de medio ipsorum, sufficientem copiam omnium victualium necessariorum ad alendas gentes prefati domini Archiducis, ne inopia et defectu vel eciam caristia victualium cogantur illas partes vacuas deserere. Secus igitur facere non presummat. Datum Strigonii in Dominica Misericordia anno Domini 1526-o."⁶⁴

A mohácsi vész után a Habsburgok és a horvát bán közötti viszony már nem volt olyan tartalmas, mint a magyar királyok idején. Ugyanakkor a bán hatásköre és jelentősége gyengült, az udvar pedig igyekezett korlátozni a hatalmát.

⁶² PÁLMA: *Specimen Heraldicae Regni Hungariae*, Pest, 1796. 59–62.

⁶³ PALUGYAY IMRE: i. m. 47.

⁶⁴ CHMEL JÓZSEF: *Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slavoniens in den Jahren 1526 und 1527*, Wien (Bécs), 1846. I. köt. 1. Idézi Palugyay Imre: i. m. 53.

A horvát–szlavón–dalmát bán a magyar–horvát kiegyezés alapján

Az előzőekben volt szó arról, miképpen szabályozták a törvények a bán hatáskörét és feladatait a magyar királyok, valamint a Habsburg-házi királyok idején. Az 1848. évi eseményekben a horvát bán, Jellasics József báró szerepe közismert, éppen ezért érthető, hogy az alkotmányos rend visszaállítása után kezdett magyar–horvát tárgyalások során nem kerülhették ki a horvát bán katonai hatáskörét sem. A két nemzet közeledésének jegyében, 1868-ban végre létrejött kiegyezési törvencikk ezt a hatáskört elvette a mindenkori horvát bántól. A két nemzet közötti több mint nyolc évszázados közös élet alatt éppen Jellasics bán robbantotta ki az egyetlen fegyveres összeütközést, és mindkét nemzet küldöttsége egyetértett abban, hogy a nézeteltérések elkerülése végett a bán többé ne legyen hadvezér.

A horvát bán jogkörét az 1868:XXX. tc (a horvát–magyar kiegyezés magyar változata) illetve 1868:I. tc. (a horvát–magyar kiegyezés horvát változata) tartalmazza. A bán a Horvát-Szlavón-Dalmátországok autonóm országos kormányának élére került a törvencikk alapján. 1848 és 1918 között a bán maradt az egyetlen országzászlós, kinek méltósága nem maradt pusztán cím, vagyis nem csupán az egyes alkotmányjogi cselekményre korlátozódott. Bár tehát, a horvát bán⁶⁵ országos főhivatalt töltött be, mégis csökkent a hatásköre. A kiegyezési (1868:XXX. illetve 1868:I.) törvencikk megszüntette a történelmi katonai hatáskörét. Ezért a bán csak polgári személy lehetett.

A horvát–magyar kiegyezési törvencikk kimondta, hogy a bán, mint „Dalmácia, Horvátország és Szlavónia” kormányának élén álló méltóság „ezen királyságok száborának felelős”.⁶⁶

1868 után a bánt „a magyar királyi közös miniszter ajánlatára és ellenjegyzése mellett”⁶⁷ nevezte ki az uralkodó. A bán hivatalos címe „Horvát–Szlavón- és Dalmátországok bánja”. Méltósága alapján tagja maradt 1868 után is a magyar országgyűlés főrendiházának.

A bán hivatalosan többé nem érintkezhetett közvetlenül a királlyal, hanem csak a magyar kormányon keresztül, a külön kinevezett horvát–szlavón–dalmát miniszter útján, amely tisztség a kiegyezési törvencikk alapján jött létre. A horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter a magyar kormány tagja volt, tehát felelősséggel tartozott a magyar miniszterelnöknek.

A bán felelősséggel tartozott a szabornak. E jogi felelősségének részleteit az 1874. évi január 10-én kelt horvát törvény szabályozta. A törvény szerint a bán elleni vádat legalább 20 tag indítványára a szábor mondta ki. Az ítélőszék 12 felső bíróból és 12 választott szábori képviselőből alakult meg. Az élén a hétszemélyes tábla elnöke volt.

⁶⁵ A báni tisztség olykor előfordult másutt is, pl. a boszniai bán, vagy a macsói bán, tartósan a méltóság horvát maradt és a különállást jellemezte.

⁶⁶ A kiegyezési törvencikk magyar változata a „Horvát-Szlavón- és Dalmátországok” kifejezést alkalmazza, a horvát változat pedig a „Dalmácia, Horvátország és Szlavónia királyságok” fogalmat. Vö. IVAN ŽIGROVIĆ: *Hrvatski ustavni zakoni* (Horvát alkotmányos törvények), Különlenyomat: *Hrvatsko-Ugarska nagodba* (Horvát–Magyar kiegyezés), Zágráb, 1917.

⁶⁷ A törvencikk szövege az ajánlás szót használja, habár a kinevezési kéziratok az előterjesztés szó alkalmazását helyezték előtérbe.

A vádló és a vádlott 6–6 jelöltet visszavethetett. Az így létrejött ítélőszék által kiszabott büntetés lehetett a báni szolgálattól való elbocsátása vagy örökös hivatalvesztése.⁶⁸

Politikai szempontból azonban a bán a miniszterelnöknek és a királynak tartozott felelősséggel, hiszen a közös miniszterelnök előterjesztésére és annak ellenjegyzése mellett nevezte ki, illetve mentette fel őt a király a hivatalából. Ezért a horvát bán egyaránt a király és a miniszterelnök bizalmát is kellett, hogy élvezze. Ezt az állításmat azzal is alá tudom támasztani, hogy a bán nem egyszer végrehajtott egyes miniszteri rendeleteket is, holott erre az 1868:XXX. illetve 1868:I. tc. alapján egyáltalán nem volt köteles.

1868 után a bán hatalma Horvátország és Szlavónia (valamint névlegesen Dalmácia) területére terjedt ki. Mint kormányzó, a belügy, igazságügy, vallás- és közoktatás terén teljes és kizárólagos hatáskörrel rendelkezett.

A belügyek intézését a bán a belügyi osztályfőnökökre bízta. A szábor önállóan szabályozta a közigazgatást az 1870:17. tc-vel, valamint az 1874. november 15-iki törvénnyel. Az előbbi szabályzatok alapján a közigazgatást egészen új alapra fektették. A járás fő tisztviselőit (főispán, alispán, kerületi előljáró, orvos, mérnök, iskolafelügyelő) a király illetve a bán nevezte ki, a horvát bán kormánya felügyeleti és fellebbezési fórum lett.

Az igazságügy is a bán vezetése alatt állt. Az igazságszolgáltatást – három fokon – az 1870:XI. (horvát) tc. szerint a bán előterjesztésére a király által kinevezett bírák végezték, a király nevében. Az 1874. február 28-iki törvény szerint a bán megszűnt Horvát–Szlavón- és Dalmátországok első bírójává lenni.

1918-ig a horvát bán a különkormányzat főtisztviselője, országos magyar méltóság volt.

A horvát (szlavón–dalmát) bánok (1102-től 1918-ig)⁶⁹

Horvátországban, Szlavóniában és Dalmáciában általában a király nevében a bánok kormányoztak. A különkormányzat élén a magyar királyi hercegek (ifjabb királyok) álltak. Ezért őket is feltüntettem e névsorban, de kiemelem, hogy ők nem bánként, hanem hercegeként álltak a társországok élén.

A bánok közül voltak, akik *banus Sclavoniae* (egész Szlavónia bánja) címet viselték, és általában Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egész területét kormányozták. Voltak azonban külön horvát–dalmát illetve szlavón bánok. Néha egy időben két-két horvát–dalmát illetve szlavón bán létezett.

1102–1107. II. PÉTER (PETAR), Könyves Kálmán királyunk uralkodásának idején.

1107–1110. SARUBA, Könyves Kálmán uralkodása alatt.

1110–1116. ALEXIUS (ALEKSIJE), Könyves Kálmán királyunk idején

⁶⁸ Lásd B. JESZENSZKY BÉLA: i. m. 112.

⁶⁹ A horvát (szlavón, dalmát) bánok névsorát TORBÁGYI NOVÁK JÓZSEF LAJOS: *Uralkodók és főemberek. Történelmi segédkönyv*, Budapest, 1928., 380–407. vettem át. A királyok uralkodásának a forrásanyagban jelzett dátumai helyenként tévesek.

1116–1128. DACHAU KONRÁD, Dalmácia hercege és Horvátország grófja II. István királyunk uralkodása alatt.

1128–1141. III. PÉTER (PETAR), II. István és Vak Béla uralkodása alatt.

1141–1157. BELUS (BJELOS, BELOS) II. Géza uralkodása alatt.

1145-ben RELES, dalmát (országi) bán.

1158-ban APPA, dalmát bán II. Géza idején.

1160-ban AMPUD (AMPUDIUS, AMPUDIJE), horvát–dalmát bán, II. Géza idején.

1163-ban BORIS vagy BORICS (II. László) III. István uralkodása alatt.

1164–1167. AMPUD (AMPUDUS, AMPUDIJE), másodszer horvát–dalmát bán, egyben nádor III. István és IV. István idején.

1167–1171. AMBRUS. Horvát–Dalmátország a Bizánc fennhatósága alatt volt.

1168–? KONSTANTIN SEBASTOS, viselte a Dux Dalmatiae et Croatiae címet. Ez a terület ekkor ismét a Bizánc fennhatósága alatt állt.

1171–1180. GAUFRID és MARCELL, horvát–dalmát bánok a Bizánc uralma (I. Komnénosz Mánuel, III. Béla) alatt.

1175–1176. AMPUD (AMPUDIUS, AMPUDIJE), harmadszer horvát–dalmát bán I. Mánuel és III. Béla idején.

1178–1180. ROGERIUS, viselte a Dux Dalmatiae et Croatiae címet a Bizánc fennhatósága alatt.

1180–1183. DÉNES, III. Béla idején.

1181–1183. MÓR, a tengermellék (Primorje) grófja. (Dei et Ungarorum gratia comes).

1183-ban DÉNES, bácsi főispán, tengermelléki gróf.

1183-ban MIKLÓS, zalai főispán, szlavón bán.

1184–1196. IMRE, magyar királyi herceg, aki még a Dux Dalmatiae et Croatiae és Dux Sclavoniae címet viselte. Ifjabb király lévén később magyar király is lett (1196–1204).

1189-ben CALANUS (BÁR KALÁN NEMBELI KALÁN), pécsi püspök, szlavón bán.

1194–1195. DOMOKOS (DOMINIK, DOMONKOS) a Bors nemzetségből III. Béla uralkodása alatt.

1197–1201. ANDRÁS (ENDRE) magyar királyi herceg, Imre király testvéröccse, aki a Dux Sclavoniae címet viselte, mely alatt ekkor Horvátországot, Dalmáciát és Szlavóniát is értették. András herceg friesachi (Karintia) típusu pénzt veret Szlavóniában.

1199-ben BENEDEK, Imre királyunk uralkodása alatt.

1199–1200. MIKLÓS, zalai főispán, szlavón bán másodízben.

1200-ban I. PÁL (PAVAO), dalmát bán, Imre királyunk uralkodása alatt.

1201-ben DOMOKOS (DOMINIK, DOMONKOS), a Bors nemzetségből, Imre királyunk idején, másodízben.

1202–1207. I. FRANGEPÁN ISTVÁN (STJEPAN FRANKOPAN, FRANKAPAN), zenggi gróf, egész Szlavónia bánja (banus totius Sclavoniae), Imre, III. László, és II. Endre királyok uralkodása alatt.

1204-ben IPOCH bán, Imre király uralkodása alatt.

1205-ben MERCUR bán, III. László király alatt.

1207-ben I. MÁRTON (MARTIN), szlavón bán II. András uralkodása alatt.

1207–1209. BÁNK (BANCO) bán, aki később nádorrá is emelkedett és Gertrúd királyné gyilkosává lett.

1209–1212. BERTOLD (BERCHTOLD) meráni herceg, Gretrúd királyné testvére, kalocsai érsek, egész Szlavónia bánja.

1210-ben I. MÁRTON (MARTIN) szlavón bán másodszor, II. András idején.

1210–1212. I. MIHÁLY (MIHAEL) bán, II. András király uralkodása alatt.

1213-ban GYULA (JULA) bán, az Aba nemzetségből, II. András uralkodása idején.

1214-ben OCHUR, szlavón bán.

1215-ben JÁNOS (IVAN) bán, II. András uralkodása alatt.

1216-ban PÓSA bán, II. András király idején.

1217-ben BÁNK, szlavón bán másodszor.

1217–1219. FRÁTER PONTIUS DELLA CROCE, a magyarországi templárius lovagrend tartományi feje, aki Horvátországban, Dalmáciában és a Szentföldön hadakozó II. András király helytartója (locumtenens regius) volt.

1219-ben GYULA (JULA) bán, az Aba nemzetségből másodszor, II. András idején.

1220–1222. OCHUR, szlavón bán harmadszban, II. András király uralkodása alatt.

1220-ban NEMIL, zágrábi főispán és horvát–dalmát al-bán (vicebanus).

1221–1226. BÉLA királyfi, magyar királyi herceg, aki a Dux Sclavoniae címet viselte. A szlavón hercegség alatt ekkor a Drávától az Adriáig húzódó terület érhető.

1222–1241. KÁLMÁN (KOLOMAN), magyar királyi herceg, később halicsi király, II. András király uralkodása alatt.

1222–1224. SALAMON, banus totius Sclavoniae, II. András király uralkodásának idején.

1224–1226. II. MÁRTON (MARTIN) bán, II. András király uralkodása alatt.

1225–1226. ALADÁR, szlavón bán.

1225-ben VONICS, tengermelléki bán.

1226-ban VELEGIN, tengermelléki bán.

1226–1228. BUZÁD, a Hahold nemzetségből, szlavón bán.

1228-ban BENEDICTUS (BENEDEK, BENEDIKT) egész Szlavónia bánja (banus totius Sclavoniae), II. András uralkodása alatt.

1228–1232. GYULA (JULA) bán, a Ráthold nemzetségből, szlavón bán.

1231-ben I. TAMÁS (TOMISLAV) bán, II. András uralkodása alatt.

1232–1233. OCHUR (OKUS) szlavón bán, negyedszer.

1233–1234. GYULA (JULA) bán, a Ráthold nemzetségből, szlavón bán másodszor, II. András király uralkodása alatt.

1236–1238. OPOJ, szlavón bán, IV. Béla király idején.

1238-ban ALBERICUS, horvát–dalmát al-bán (vicebanus), IV. Béla uralkodása alatt.

1240-ben LÁSZLÓ (LADISLAV, VLADISLAV), szlavón bán, IV. Béla király uralkodásának idején.

1241–1244. Türje nembeli DÉNES (DIONIZIJE), egész Szlavónia bánja, IV. Béla király idején.

1243–1247. RADISZLÓ (RADISLAV), gácsországi (Gacko) herceg, egész Szlavónia bánja, IV. Béla király uralkodása alatt.

- 1244-ben SUBICS ISTVÁN (STJEPAN), tengermelléki bán.
- 1245-ben I. LÁSZLÓ (LADISLAV, VLADISLAV) másodízben egész Szlavónia bánja, IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1245–1262. ISTVÁN magyar királyi herceg, ifjabb magyar király (rex iunior), a Dux Sclavoniae címet viselte, és kormányozta a Drávántúli részeket, IV. Béla király idején.
- 1246-ban I. ROLAND (LORÁND), a Ráthold (Rátót) nemzetségből, egész Szlavónia bánja IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1247–1258. BREBIRI (BRIBIRI) II. ISTVÁN (STJEPAN II. BRIBIRSKI, ŠUBIĆ) gróf, egész Szlavónia bánja IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1247–1249. DOMINIK (DOMINICUS), al-bán (vicebanus).
- 1249–1269. BÉLA, szlavón herceg, IV. Béla kisebbik fia.
- 1251–1312. SUBICS III. ISTVÁN (STJEPAN III.ŠUBIĆ) és családja, egész Szlavónia bánja IV. Béla, V. István, IV. (Kun) László, III. Endre, I. (Anjou) Károly (Róbert) királyok uralkodása alatt.
- 1255–1258. MÁRTON (MARTIN) szlavón bán.
- 1258–1260. SÁNDOR MESTER, szlavón bán.
- 1259–1260. KORBÁVIAI (KRBAVSKI) BUTEO, tengermelléki (Primorje) bán.
- 1260–1261. I. ROLAND (LORÁND), a Rátót nemzetségből, egész Szlavónia bánja másodszer, IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1262–1263. II. DÉNES (DIONIZIJE) egész Szlavónia bánja, IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1263–1264. ERNEY IV. ISTVÁN, királyi főasztalnok mester, egész Szlavónia bánja IV. Béla király idején.
- 1264–1266. I. ROLAND (LORÁND) a Rátót nemzetségből, egész Szlavónia bánja harmadszor, IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1266–1267. CSÁK DEMETER, egész Szlavónia bánja, IV. Béla király idején.
- 1267–1268. II. DÉNES, egész Szlavónia bánja, másodszer, IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1268–1269. ERNEY (HENRIK), egész Szlavónia bánja, IV. Béla király uralkodásának idején.
- 1270-ben I. ROLAND (LORÁND) a Rátót nemzetségből, egész Szlavónia bánja, negyedszer, IV. Béla király uralkodása alatt.
- 1270–1272. PEKTÁRI JOÁKIM, brebiri gróf, horvát–dalmát bán, V. István király uralkodása alatt.
- 1270–1273. I. MÁTÉ (MÁTYUS, MATIJA) egész Szlavónia bánja, V. István és IV. (Kun) László királyok uralkodása alatt.
- 1271-ben PONITH bán, V. István király uralkodása alatt.
- 1272–1278. ENDRE (ANDRÁS), magyar királyi herceg, IV. (Kun) László testvéröccse, a Dux Sclavoniae címet viselte (hat éves korától 12 éves koráig).
- 1272–1276. PEKTÁRI JOÁKIM, brebiri gróf, egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László királynak uralkodása alatt.
- 1273–1275. ERNEY (HENRIK), egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László királyunk uralkodása alatt.
- 1275–1277. I. JÁNOS (IVAN), egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László királyunk uralma alatt.

1275–1277. MIKLÓS (NIKOLA) brebiri gróf, dalmát bán, IV. (Kun) László király uralma alatt.

1277-ben II. ROLAND (LORÁND) bán, országbíró, IV (Kun) László király alatt.

1278–1290. VELENCEI ENDRE (ANDRÁS) magyar királyi herceg, István herceg fia, aki viselte a Dux Sclavoniae címet, majd az utolsó Árpád-házbeli királyunk lett.

1278–1288. RADISZLÁV, egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László király uralkodása alatt.

1279–1280. ERNEY (HENRIK) egész Szlavónia bánja, harmadszor, IV. (Kun) László királyunk uralkodása alatt.

1280–1282. PAKRÁČZI IV. PÉTER (PETAR PAKRAČKI, PETRUS DE PUKUR), egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László királyunk uralkodása alatt.

1280–1281. MIKLÓS (NIKOLA), szlavón bán.

1280–1282. DETRE (DITRICH vagy DETRICUS), al-bán (vicebanus).

1282–1288. V. ISTVÁN (STJEPAN), egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László király uralma alatt.

1284–1286. II. JÁNOS (IVAN), egész Szlavónia bánja, IV. (Kun) László uralma alatt.

1284–1286. II. DIENES (DÉNES, DIONIZIJE), ugyanekkor egész Szlavónia bánja.

1284–1286. II. LORÁND, szlavón bán.

1284–1286. II. PÁL (PAVAO), brebiri gróf, horvát és dalmát bán, IV. (Kun) László király uralkodásának idején.

1286–1287. GYÖRGY (JURAJ), brebiri gróf, horvát és dalmát bán, IV. (Kun) László király idején.

1287–1288. II. PÁL (PAVAO), brebiri gróf, egész Szlavónia bánja, harmadszor.

1288–1290. RADISZLÓ (RADISLAV), egész Szlavónia bánja másodszer, IV. (Kun) László király uralkodása alatt.

1288–1290. II. LORÁND, szlavón bán, másodízben.

1290-ben BERECK, egész Szlavónia bánja III. Endre (András) király részéről.

1290–1291. HENRIK, egész Szlavónia bánja Martell Károly részéről, Erney (Henrik) egykori többszörös bán fia.

1290–1301. MOROSINI ALBERT HERCEG, III. Endre király nagybátyja és helytartója, Horvát–Dalmát- és Szlavonországek bánja.

1292-ben JAKAB (JAKOB), szlavón bán III. Endre részéről.

1292–1294. MIKLÓS (NIKOLA) egész Szlavónia bánja, III. Endre király uralkodása alatt.

1293–1312. SUBICS PÁL (PAVAO ŠUBIĆ) horvát–dalmát bán. II. Károly nápolyi király 1292-ben a bánnak és rokonságának adományozta Horvátországot Humtól Modrus és Gács megyéig. III. Endre király 1293-ban Subics Pálnak és testvéreinek adományozta a tenger melléki (horvát–dalmát) bánságot (örökös bánság). 1295-ben Martell Károly salernói herceg is adományozta Subics Pálnak a tenger melléki bánságot. Subics Pál megszerezte Boszniát is, és magát Bosznia urának (dominus Bosnae) nevezte.

1294–1299. LEUSTÁK, szlavón bán III. Endre király részéről.

1294–1299. JÁNOS (IVAN), egész Szlavónia bánja, Róbert Károly részéről.

1301–1303. VI. ISTVÁN (STJEPAN), szlavón bán. III. Endre király közvetlenül a halála előtt nevezte ki. Halála után Vencel király is megerősítette állásában.

- 1299–1303. NÉMETÚJVÁRI HENRIK, szlavón bán, Róbert Károly részéről.
- 1301–1311. III. PÁL (PAVAO) brebiri gróf, Róbert Károly részéről, örökös dalmát és horvát bán.
- 1304-ben KOPASZ és TIVADAR bánok (Premysl) Vencel királyunk részéről.
- 1306–1310. NÉMETÚJVÁRI HENRIK, Szlavónia hercege Róbert Károly részéről.
- 1307–1308. II. LÁSZLÓ, a Rátót nemzetségből, egész Szlavónia bánja (Wittelsbach) Ottó király részéről.
- 1310–1313. PELSÓCI BEBEK VII. ISTVÁN (STJEPAN BEBEK), egész Szlavónia bánja, I. (Róbert) Károly király uralkodásának idején.
- 1312–1322. SUBICS MLADEN horvát–dalmát bán I. (Róbert) Károly idején.
- 1313–1316. II. MIKLÓS (NIKOLA), a Buzáth nemzetségből, szlavón bán I. (Róbert) Károly uralkodása alatt.
- 1316–1318. SZENTGYÖRGYI III. JÁNOS szlavón bán I. (Róbert) Károly király uralkodása alatt.
- 1318-ban LENDVAI BÁNFFY IV. JÁNOS, szlavón bán I. (Róbert) Károly uralkodásának idején.
- 1318–1323. BABONEGG VIII. ISTVÁN (STJEPAN BABONIC), szlavón bán I. Károly király uralkodása alatt.
- 1318–1323. BABONEGG IV. JÁNOS (IVAN BABONIC), szlavón bán I. Károly király idején.
- 1323–1325. ÁMADÉ (OMODE) III. MIKLÓS, veszprémi főispán, egész Szlavónia bánja, I. (Róbert) Károly királyunk uralkodása alatt.
- 1325–1342. PRODANICI MICZK (MYCSK, MIHÁLY vagy MIKLÓS), a Nádasdy grófok őse, szlavón bán, I. (Róbert) Károly király uralma idején.
- 1342–1344. LACZKFFY IV. MIKLÓS (NIKOLA LACKOVIĆ), egész Szlavónia bánja, I. (Anjou, Nagy) Lajos király idején.
- 1344–1355. ISTVÁN magyar királyi herceg, I. (Nagy) Lajos király testvéröccse, aki a Dux Sclavoniae címet viselte. 1350-ben I. (Nagy) Lajos a hercegnek átadta Horvátország, Szlavónia és Dalmácia kormányzását.
- 1345–1349. SZÉCHY V. MIKLÓS, egész Szlavónia bánja, I. (Nagy) Lajos király uralkodása alatt.
- 1349–1350. ILOSVAY LEUSTÁK, szlavón bán.
- 1350-ben UGALI IV. PÁL (PAVAO), horvát–dalmát bán I. (Nagy) Lajos király uralkodása alatt.
- 1350-ben MÁTYÁS (MATIJA), szlavón bán.
- 1351–1352. LACZKFFY APOR IX. ISTVÁN (STJEPAN LACKOVIĆ), egész Szlavónia bánja, I. (Nagy) Lajos király uralkodása alatt.
- 1352–1356. LINDVAI BÁNFFY VI. MIKLÓS, egész Szlavónia bánja I. (Nagy) Lajos király idején.
- 1356–1362. ILOSVAY LEUSTÁK, egész Szlavónia bánja I. (Nagy) Lajos király uralkodása alatt.
- 1357–1358. CSÚZ V. JÁNOS (IVAN), dalmát–horvát bán, I. (Nagy) Lajos uralkodásának idején.
- 1359–1368.(?) ERZSÉBET (ELIZABETA), magyar királyné, I. (Nagy) Lajos anyja, Horvátország hercegnője.

- 1359–1365. SZÉCHY V. MIKLÓS (NIKOLA), egész Szlavónia bánja másodsor, I. (Nagy) Lajos uralma alatt.
- 1360–1362. ÁKOS (ÁKUS), Mihály bán fia, aki Ilosvay mellett szlavón bán volt.
- 1362–1365. ISTVÁN (STJEPAN) zágrábi püspök, Szlavónia helytartója.
- 1365–1369. SZÉCHY V. MIKLÓS, egész Szlavónia bánja, harmadszor, I. (Nagy) Lajos király uralma alatt.
- 1365–1367. SZÉCHENYI KÓNNYA MESTER, horvát–dalmát bán, I. (Nagy) Lajos király uralkodásának idején.
- 1366–1367. LOSONCZY II. TAMÁS, horvát–dalmát bán, I. (Nagy) Lajos király uralkodása alatt.
- 1367–1368. CSÚZ V. JÁNOS, horvát–dalmát bán, másodsor, I. (Nagy) Lajos király uralmának idején.
- 1368–1369. PELSŐCZI BEBEK I. IMRE (EMERIK BEBEK), horvát–dalmát bán másodsor, I. (Nagy) Lajos király idején.
- 1369–1380. ÓNODI ZUDAR PÉTER (PETAR), szlavón bán.
- 1369–1371. I. SIMON (ŠIMUN) megyeri és királydaróci Móric fia, horvát–dalmát bán, I. (Nagy) Lajos király uralma alatt.
- 1371–1372. SIMONTORNYAI LACZKFFY IX. ISTVÁN (STJEPAN LACKOVIĆ), horvát és boszniai bán, I. (Nagy) Lajos király idején.
- 1372–1373. GÖRGEY JAKAB, szepesi gróf, ónodi Zudar Péter mellett szlavón bán.
- 1373–1379. DURAZZÓI KÁROLY herceg, Horvátország hercege.
- 1373–1377. ÓNODI ZUDAR II. SIMON, horvát–dalmát bán, I. (Nagy) Lajos király uralma alatt.
- 1377–1380. SZÉCHY V. MIKLÓS, horvát–dalmát bán negyedszer, I. (Nagy) Lajos király idején.
- 1380–1382. ERZSÉBET (ELIZABETA) magyar anyakirálynő, Horvátország hercegnője I. (Anjou, Nagy) Lajos király uralma alatt.
- 1380–1383. PELSŐCI BEBEK I. IMRE (EMERIK BEBEK), másodsor horvát–dalmát bán, I. (Anjou, Nagy) Lajos király és (Anjou) Mária királynő uralkodása alatt.
- 1381–1384. LINDVAI BÁNFFY ISTVÁN (STJEPAN) és JÁNOS (IVAN), szlavón bánok.
- 1382–1384. PELSŐCI BEBEK DÖME, bosnyák és horvát bán, Mária királynő uralkodása alatt.
- 1383–1386. HORVÁTHY VI. JÁNOS (IVAN HORVATI), horvát–dalmát bán, Mária királynő uralmának idején.
- 1383–1386. SIMONTORNYAI LACZKFFY IX. ISTVÁN (STJEPAN LACKOVIĆ), dalmát és horvát bán, másodsor.
- 1384–1385. SZENTGYÖRGYI TAMÁS (TEMLIA) gróf, horvát–dalmát bán, Mária királynő uralkodása alatt.
- 1385–1386. ÓNODI ZUDAR PÉTER, szlavón bán, másodsor.
- 1385–1387. (?) PALIZSNAY JÁNOS (IVAN OD PALIŽNE), vránai perjel (vranski prior), horvát–dalmát bán, Mária királynő és (Luxemburgi) Zsigmond király uralkodásának idején, Nápolyi László részéről.

1386–1389. LOSONCZY III. LÁSZLÓ (LŐCSEI ULÁSZLÓ), horvát–dalmát bán és szlavón főkapitány, Mária királynő és Zsigmond király uralma alatt, majd szlavón bán.

1387–1389. LOSONCZY III. DIENES (LŐCSI DÉNES), dalmát–horvát bán Mária királynő és Zsigmond király uralkodása alatt.

1389–1391. PELSŐCZI BEBEK DETRE (DITRICH), eleinte csak szlavón, később horvát–dalmát bánis, Mária királynő és Zsigmond király uralma alatt.

1391–1394. FRANGEPÁN VI. JÁNOS (ANTZ HANS, IVAN FRAKOPAN, FRANKAPAN), gróf, horvát–dalmát és szlavón bán, Mária királynő és (Luxemburgi) Zsigmond király uralkodásának idején.

1393–1394. GORDOVAY FÁNCZY VI. LÁSZLÓ, dalmát–horvát és szlavón bán, Mária királynő és Zsigmond király uralma alatt.

1393–1394. BESSENYEY V. PÁL, dalmát–horvát és szlavón bán, Mária királynő és Zsigmond király uralma alatt.

1394–1395. PELSŐCI BEBEK DETRE, szlavón bán, másodszor.

1394–1395. SZÉCHY VI. MIKLÓS, horvát–dalmát bán, Mária királynő és Zsigmond király uralkodásának idején.

1394–1402. GARAY VII. MIKLÓS (NIKOLA GORJANSKI), horvát–dalmát bán, Mária királynő és Zsigmond király uralmának idején.

1394–1408. HERVOJA (HRVOJE VUKČIĆ HRVATINIĆ), Horvátország és Dalmácia hercege.

1400–1402. KARLOVICS-KORBÁVIAI I. KÁROLY (KARLO KARLOVIĆ KRBAVSKI) gróf, dalmát–horvát bán, Zsigmond király uralkodása alatt.

1400–1401. BESSENYEY V. PÁL, horvát–dalmát bán, másodszor, Zsigmond király uralma alatt.

1401–1402. PÉCSY VI. PÁL, dalmát–horvát bán, Zsigmond király uralkodásának idején.

1402–1403. PELSŐCI BEBEK I. IMRE (EMERIK BEBEK), horvát–dalmát bán, harmadszor, Luxemburgi Zsigmond király uralma alatt.

1402–1403. ALBEN ÉBERHARD, zágrábi püspök, horvát–dalmát–szlavón bán, Luxemburgi Zsigmond király uralkodása alatt.

1403-ban GORDOVAY FÁNCZY IV. LÁSZLÓ, másodszor horvát–dalmát–szlavón bán, Zsigmond király uralkodásának idején.

1403–1404. GERGELY FIA X. ISTVÁN, horvát–dalmát- és szlavón bán, Zsigmond király uralkodása alatt.

1404–1406. BESSENYEY (BISEN) V. PÁL, harmadszor horvát–dalmát–szlavón bán, Zsigmond király idején.

1404–1405. PÉCHY VI. PÁL, másodszor horvát–dalmát- és szlavón bán.

1406-ban BESSENYEY (BISEN) VII. JÁNOS, horvát–dalmát bán Zsigmond király uralma alatt.

1406–1407. CILLEY HERMAN (HERMAN CELJSKI) gróf, horvát–dalmát–szlavón bán, Zsigmond király uralkodása alatt.

1408-ban: egyik báni állás sem volt betöltve.

1409–1410. KARLOVICS-KORBÁVIAI I. KÁROLY GRÓF (KARLO KARLOVIĆ, KNEZ KRBAVSKI), másodszor horvát–dalmát bán, Luxemburgi Zsigmond király uralma alatt.

1410–1411. KARLOVICS-KORBÁVIAI VII. PÁL (PAVAO KARLOVIĆ, KNEZ KRBAVSKI), gróf, horvát–dalmát bán, Zsigmond király uralkodásának idején.

1411–1413. MONOSZLAI CSUPOR PÁL, szlavón bán, aki az 1408-tól üresen álló szlavón báni széket töltötte be.

1411–1412. LINDVAI BÁNFFY XI. ISTVÁN, horvát–dalmát bán, Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt.

1412–1413. MEDVEI V. PÉTER, horvát–dalmát bán.

1413–1414. KARLOVICS-KORBÁVIAI I KÁROLY és VII. PÁL GRÓFOK (KARLO i PAVAO KARLOVIĆ, KRBAVSKI KNEZOVI), harmad-, illetve másodízben horvát–dalmát bánok.

1414–1415. MONOSZLAI-CSUPOR VIII. PÁL, horvát bán, Luxemburgi Zsigmond király uralma alatt.

1415–1419. MEDVEI VIII. JÁNOS, horvát–dalmát bán.

1416–1417. SZÁNTAI LACZKFFY DÁVID, szlavón bán, aki az 1413-tól üresen álló szlavón báni széket töltötte be.

1418–1422. MARCZALY DÉNES, szlavón bán.

1419–1425. NAGYMIHÁLYI UNGHY ALBERT, vránai perjel, dalmát–horvát bán, Luxemburgi Zsigmond király uralma alatt.

1423–1435. CILLEI HERMANN GRÓF (HERMAN CELJSKI), szlavón bán.

1425–1431. FRANGEPÁN VIII. MIKLÓS GRÓF (KNEZ NIKOLA FRANKOPAN VIII.), horvát–dalmát bán, Luxemburgi Zsigmond király uralkodása alatt.

1431-ben GARAY IX. MIKLÓS (NIKOLA GORJANSKI) gróf, horvát–dalmát bán, Zsigmond király idején.

1431–1436. FRANGEPÁN IX. JÁNOS és XII. ISTVÁN GRÓFOK (KNEZOVI IVAN i STJEPAN FRANKOPAN), horvát–dalmát bánok, Zsigmond király uralkodásának idején.

1436–1444. THALLÓCZY MATKÓ (NIKOLA TALOVAC), horvát–dalmát bán, Luxemburgi Zsigmond, I. (Habsburg (Albert és I. (Jegelló) Ulászló királyok uralkodása alatt.

1438–1442. THALLÓCZY VI. PÉTER (PETAR TALOVAC), horvát–dalmát bán, I. (Habsburg) Albert és I. (Jegelló) Ulászló királyok uralma alatt.

1442–1444. THALLÓCZY II. FERENC (FRANJO TALOVAC), horvát–dalmát bán, I. (Jagelló) Ulászló király idején.

1445–1455. CILLEY ULRICH GRÓF (ULRICH CELJSKI), horvát–dalmát bán, Hunyadi János kormányzósága és V. (Habsburg) László király uralkodása alatt.

1445–1452. CILLEY FRIGYES (FRIDRIK CELJSKI), szlavón bán.

1445–1449. SZENTGYÖRGYI SZÉKELY X. JÁNOS, horvát–dalmát bán, Hunyadi János kormányzósága alatt.

1447–1448. THALLÓCZY II. FERENC (FRANJO TALOVAC), másodszor horvát–dalmát bán Hunyadi János kormányzósága alatt.

1449-ben UJLAKY MIKLÓS (NIKOLA ILOČKI), szlavón bán.

1450-ben BÉLAY KRESZCENSZ, horvát–dalmát bán, Hunyadi János kormányzósága alatt.

1451–1453. HUNYADI V. LÁSZLÓ, horvát–dalmát bán, Hunyadi János kormányzósága alatt.

1454–1455. SZENTGYÖRGYI SZÉKELY II. TAMÁS, vránai perjel, horvát–dalmát bán, V. László király uralkodása alatt.

1455–1457. A báni állás betöltetlen volt.

1457-ben MARCALY JÁNOS, szlavón bán.

1457–1466. UJLAKY MIKLÓS (NIKOLA ILOČKI), másodszer szlavón bán, I. (Hunyadi) Mátyás király uralma alatt.

1457–1465. GEREBENI VITOVEC XI. JÁNOS, horvát–dalmát bán, I. Mátyás király uralkodása alatt.

1458-ban LINDVAI BÁNFFY ISTVÁN, szlavón bán.

1459-ben BODÓ GÁSPÁR, horvát–dalmát bán, I. Mátyás király uralma alatt.

LOSONCZY VI. LÁSZLÓ, horvát–dalmát bán, I. Mátyás király uralkodása alatt.

SZOBI VII. PÉTER, horvát–dalmát bán, I. Mátyás király uralma alatt.

1459–1463. SPERANCSICS IX. PÁL (PAVAO ŠPERANČIĆ), horvát–dalmát bán, I. Mátyás király idején.

1460-ban SZAPOLYAI II. IMRE (EMERIK ZAPOLJA), horvát–dalmát bán I. (Corvin) Mátyás király uralkodása alatt.

1460–1461. LOSONCZY VI. LÁSZLÓ, másodszer horvát–dalmát- és szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király uralma alatt.

1462–1463. FRANGEPÁN XIII. ISTVÁN GRÓF (KNEZ STJEPAN FRANKOPAN), horvát–dalmát- és szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király uralkodása alatt.

1463–1464. SZAPOLYAI II. IMRE (NIKOLA ZAPOLJA), másodszer horvát–dalmát- és szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király uralma alatt.

1464–1465. SZOBI VII. PÉTER, másodszer horvát–dalmát bán.

1465–1466. DISZNÓS VII. LÁSZLÓ, horvát–dalmát–szlavón bán.

1466–1468. LAKI THIU XII. JÁNOS, horvát–dalmát–szlavón bán I. Mátyás király alatt.

1468-ban ROZGONYI XIII. JÁNOS, horvát–dalmát–szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király idején.

1468–1470. ERNSZT JÁNOS, pécsi püspök, szlavón bán.

1468–1473. MAGYAR BALÁZS, horvát–dalmát bán I. (Corvin) Mátyás király uralkodása alatt

1473–1475. LITVAI HORVÁTH DEMJÉN, horvát–dalmát bán, I. Mátyás király idején.

1472–1473. UJLAKI MIKLÓS (NIKOLA ILOČKI), harmadszer szlavón bán.

1472–1476. ERNSZT XIV. JÁNOS, pécsi püspök, horvát–dalmát–szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király uralkodása alatt.

1476-ban LINDVAI BÁNFFY I. ENDRE (I. ANDRÁS, ANDRIJA), horvát–dalmát–szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király idején.

1476-ban BESZTERCEI CSÚZY XV. JÁNOS (IVAN BISTRÍČKI), horvát–dalmát–szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király idején.

1476–1482. EGERVÁRY VIII. LÁSZLÓ, horvát–dalmát–szlavón bán, I. (Corvin) Mátyás király idején.

1477–1479. LAKI THUZ XII. JÁNOS, másodszer horvát–dalmát–szlavón bán.

1479–1483. LINDVAI BÁNFFY I. ENDRE (ANDRÁS, ANDRIJA), másodszer horvát–dalmát–szlavón bán.

1483–1484. MAGYAR BALÁZS, szlavón bán.

1483–1489. VINGÁRTHI GERÉB II. MÁTYÁS, horvát–dalmát bán, I. (Corvin) Mátyás idején.

1489–1492. EGERVÁRY VIII. LÁSZLÓ, másodszer horvát–dalmát bán, I. (Corvin) Mátyás és II. (Jagelló) Ulászló királyok uralkodása alatt

1490–1492. CORVIN XVI. JÁNOS (IVANIŠ KORVIN), liptói és oppelni herceg, Zengg ura, horvát–dalmát bán, II. (Jagelló) Ulászló király uralma alatt.

1492–1493. DERENCSENYI III. IMRE (EMERIK DERENČIN), horvát–dalmát–szlavón bán, II. Ulászló király uralkodása alatt.

1492–1493. BAJNAI BOTH XVII. JÁNOS, horvát–dalmát–szlavón bán, II. Ulászló király uralkodása alatt.

1493–1494. KANIZSAY IX. LÁSZLÓ, horvát–dalmát–szlavón bán, II. (agelló) Ulászló király uralma alatt.

1493–1494. ERNSZT ZSIGMOND, pécsi püspök, dalmát–horvát- és szlavón bán, II. Ulászló király idején.

1494–1495. CORVIN XVI. JÁNOS, liptói és oppelni herceg. Zengg ura, másodszer horvát–dalmát–szlavón bán, II. Ulászló király uralkodása alatt.

1495–1496. ERNSZT (ERNUSZT HAMPÓ) ZSIGMOND, pécsi püspök, másodszer dalmát–horvát–szlavón bán.

1497–1499. KANIZSAY II. GYÖRGY, horvát–dalmát–szlavón bán, II. (Jagelló) Ulászló király uralma idején.

1499–1504. CORVIN XVI. JÁNOS herceg, harmadszer horvát–dalmát–szlavón bán.

1504–1505. BALASSA III. FERENC, horvát–dalmát–szlavón bán, II. Ulászló király uralkodása alatt. Azonban a báni hatalmat ténylegesen soha nem gyakorolta.

1504–1507. BAJNAI BOTH II. ENDRE (II. ANDRÁS), horvát–dalmát–szlavón bán.

1505–1507. MISZLENOVICS MÁRK és HORVÁTH II. MÁRK (MARKO MIŠLJENOVIC i MARKO HORVAT), horvát–dalmát–szlavón bánok, II. Ulászló király idején.

1507–1510. KANIZSAY II. GYÖRGY, másodszer horvát–dalmát bán.

1508–1510. ERNSZT (ERNUSZT-HAMPÓ) XVIII. JÁNOS, horvát–dalmát és szlavón bán, II. Ulászló király uralkodása alatt.

1511–1513. PERÉNYI IV. IMRE, nádor, egyszersmind horvát–dalmát és szlavón bán, II. (Jagelló) Ulászló király uralma alatt.

1512–1520. BERISZLÓ VIII. PÉTER (PETAR BERISLAVIĆ), veszprémi püspök, vránai perjel, horvát–dalmát- és szlavón bán, II. (Jagelló) Ulászló és II. (Jagelló) Lajos királyok uralkodása alatt.

1515-ben NAGYKEMLEKI ALAPY BOLDIZSÁR (BOŽIDAR ALAPIĆ), tótországi (szlavón) al-bán (vicebanus).

1520–1524. KARLOVICS-KORBÁVIAI XIX. JÁNOS GRÓF (KRBAVSKI KNEZ IVAN KARLOVIĆ), horvát–dalmát és szlavón bán, II. Lajos király uralkodása alatt.

1524–1533. BATTHYÁNY IV. FERENC, horvát–dalmát és szlavón bán, II. Lajos és I. (Habsburg) Ferdinánd királyok uralkodása alatt.

1527–1528. FRANGEPÁN KRISTÓF GRÓF (KNEZ KRSTO FRANKOPAN), horvát-szlavón–dalmát bán, I. (Szapolyai) János király részéről.

1527–1531. KARLOVICS-KORBÁVIAI XIX. JÁNOS GRÓF (KRBAVSKI KNEZ IVAN KARLOVIĆ), horvát-szlavón–dalmát bán másodszer, I. (Habsburg) Ferdinánd király uralkodása alatt.

1528–1529. LINDVAI BÁNFFY XX. JÁNOS, horvát-szlavón–dalmát bán, I. (Szapolyai) János király részéről.

1530–1533. MONYORÓKEREKI ERDŐDY II. SIMON, horvát-szlavón–dalmát bán, I. János király részéről.

1533–1537. A báni széket senki sem töltötte be.

1537–1542. BUZINI KEGLEVICH IX. PÉTER (PETAR KEGLEVIĆ), horvát-szlavón–dalmát bán, I. Ferdinánd király uralkodása alatt.

1537–1540. NÁDASDY III. TAMÁS, horvát-szlavón–dalmát bán, I. Ferdinánd király uralma alatt.

1542–1556. ZERINVÁRI ZRÍNYI X. MIKLÓS (NIKOLA ŠUBIĆ ZRINJSKI), horvát-szlavón–dalmát bán, I. Ferdinánd király uralkodása alatt.

1557–1566. MONYORÓKEREKI ERDŐDY X. PÉTER, horvát-szlavón–dalmát bán, I. Ferdinánd és I. Miksa király uralkodása alatt.

1566–1572. FRANGEPÁN V. FERENC GRÓF (KNEZ FRANJO FRANKOPAN), horvát-szlavón–dalmát bán, I. Miksa király uralkodása alatt.

1567–1578. DRASKOVICH III. GYÖRGY (JURAJ DRAŠKOVIĆ), zágrábi püspök, horvát-szlavón–dalmát bán, I. Miksa és I. Rudolf királyok uralkodása alatt.

1573–1577. NAGYKEMLEKI ALAPY II. GÁSPÁR (GAŠPAR ALAPIĆ), horvát-szlavón–dalmát bán, I. Miksa és I. Rudolf királyok uralma alatt.

1578–1584. UNGNÁD KERESZTÉLY (II. KRISTÓF) BÁRÓ, horvát-szlavón–dalmát bán, I. Rudolf király uralkodása alatt.

1584–1595. MONYORÓKEREKI ERDŐDY IV. TAMÁS, horvát-szlavón–dalmát bán, I. Rudolf király uralmának idején.

1595–1608. SZTANKOVACSKI IV. GYÖRGY (JURAJ STANKOVAČKI), zágrábi püspök, horvát-szlavón–dalmát bán, I. Rudolf király uralkodása alatt.

1596–1605. DRASKOVICH XXI. JÁNOS (IVAN DRAŠKOVIĆ), horvát-szlavón–dalmát bán, I. Rudolf király uralkodása alatt).

1608–1615. MONYORÓKEREKI ERDŐDY IV. TAMÁS, másodszer horvát-szlavón–dalmát bán, II. Mátyás király idején.

1615–1616. THURÓCZI II. BENEDEK, horvát-szlavón–dalmát bán, II. Mátyás király uralkodása alatt.

1616–1622. FRANGEPÁN XI. MIKLÓS GRÓF (KNEZ NIKOLA FRANKOPAN), horvát-szlavón–dalmát bán, II. Mátyás és II. Ferdinánd királyok uralkodása alatt.

1622–1626. ZERINVÁRI ZRÍNYI V. GYÖRGY (JURAJ ZRINJSKI), horvát-szlavón–dalmát bán, II. Ferdinánd király uralkodása alatt.

1627–1639. MONYORÓKEREKI ERDŐDY II. ZSIGMOND GRÓF, horvát-szlavón–dalmát bán, II. és III. Ferdinánd Királyok uralma alatt.

1640–1646. DRASKOVICH XXII. JÁNOS GRÓF (IVAN DRAŠKOVIĆ), horvát-szlavón–dalmát bán, III. Ferdinánd király uralkodása alatt.

1647–1664. ZERINVÁRI ZRÍNYI MIKLÓS GRÓF (NIKOLA ZRINJSKI), a költő, horvát-szlavón–dalmát bán, III. és IV. Ferdinánd s I. Lipót királyok uralma alatt.

1665–1670. ZERINVÁRI ZRÍNYI XI. PÉTER GRÓF (PETAR ZRINJSKI), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Lipót király alatt.

1670–1673. A báni szék betöltetlen volt.

1673–1681. MONYORÓKEREKI ERDŐDY XIII. MIKLÓS GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Lipót király uralkodása alatt.

1681–1693. A báni szék betöltetlen volt.

1693–1703. BATTHYÁNY ÁDÁM GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Lipót király uralma alatt.

1704–1732. PÁLFFY XXIII. JÁNOS GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Lipót, I. József és III. Károly királyok uralkodása alatt.

1732–1733. DRASKOVICH XXIV. JÁNOS GRÓF (IVAN DRAŠKOVIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán, III. Károly

1733–1741. GALÁNTAI ESTERHÁZY I. JÓZSEF GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, III. Károly király és Mária Terézia királynő uralkodása alatt.

1742–1756. BATTHYÁNY II. KÁROLY GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, Mária Terézia királynő uralkodása alatt.

1756–1783. NÁDASDY VI. FERENC GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, Mária Terézia királynő és II. József király uralma alatt.

1783–1785. GALÁNTAI ESTERHÁZY VII. FERENC GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, II. József idejében.

1785–1790. BALASSA VIII. FERENC GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, II. József király uralkodása alatt.

1790–1806. MONYORÓKEREKI ERDŐDY XXV. JÁNOS GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, II. Lipót és I. Ferenc királyok idejében.

1806–1831. GYULAY IGNÁC GRÓF, a főhaditanács elnöke, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc király uralkodása alatt.

1832–1840. WLASSICH (WLASSITS) IX. FERENC, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc és V. Ferdinánd királyok idején.

1840–1842. A báni szék betöltetlen volt.

1842–1845. HALLER X. FERENC GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, V. Ferdinánd uralkodása alatt.

1845–1848. A báni állás betöltetlen volt. Báni helytartó: VÁRALJAI HAULIK GYÖRGY, zágrábi püspök.

1848–1859. JELLASICH II. JÓZSEF BÁRÓ (BARUN JOSIP JELAČIĆ BUŽIMSKI), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király idejében.

1858–1859. (Jellasich báró betegsége miatt) báni helytartó: SOKCSEVICS JÓZSEF BÁRÓ (BARUN JOSIP ŠOKČEVIĆ).

1859–1860. CORONINI-KRONBERG XXVI. JÁNOS (IVAN) GRÓF, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király uralkodása alatt.

1860–1867. SOKCSEVICS JÓZSEF (JOSIP ŠOKČEVIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király idejében.

1867–1871. RAUCH LEVIN BÁRÓ, előbb báni helytartó, majd horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király uralkodása alatt.

1871–1872. BEDEKOVICH KÁLMÁN (KOLOMAN BEDEKOVIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán I. Ferenc József király uralma alatt.

1872-ben a báni szék betöltetlen volt. Báni helytartó: VAKANOVICS ANTAL (ANTUN VAKANOVIC).

1872–1880. MAZSURANICS II. JÁNOS (IVAN MAŽURANIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király idejében.

1880–1883. PEJACSEVICS X. LÁSZLÓ GRÓF (GROF LADISLAV PEJAČEVIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király uralkodása alatt.

1883 augusztusától decemberig RAMBERG HERMANN BÁRÓ, horvát–szlavón–dalmát bán I. Ferenc József király idejében.

1883–1903. KHUEN-HÉDERVÁRY III. KÁROLY (DRAGUTIN) gróf, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király uralkodása alatt.

1903–1907. PEJACSEVICS TIVADAR GRÓF (TIVADAR PEJAČEVIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király idejében.

1907-ben RAKODCZAY SÁNDOR, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király uralma alatt.

1908–1910. RAUCH X. PÁL báró, horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király idejében.

1910–1912. TOMASICH XIV. MIKLÓS (NIKOLA TOMAŠIĆ), horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József király uralkodása alatt.

1912–1913. CUVAJ EDE (SLAVKO CUVAJ) január 19-től március 31-ig horvát–szlavón–dalmát bán, attól kezdve pedig királyi biztos (homo regius) I. Ferenc József király uralma alatt.

1913–1917. SKERLE CZ III. IVÁN BÁRÓ (BARUN IVAN ŠKERLEC), november 27-ig királyi biztos, azután horvát–szlavón–dalmát bán, I. Ferenc József és IV. Károly királyok uralkodása alatt.

1917–1918. MIHALOVICS II. ANTAL (ANTUN MIHALOVIĆ), a közös allambeli utolsó horvát–szlavón–dalmát bán, IV. Károly király idejében.

Felhasznált irodalom

- BARADA M.: *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća*, VAHD, 50, 1928–1929.
- BEUC I.: *Povijest država i prava na području SFRJ*, Universitas Studiorum Zagrabienensis, Zágráb, 1989.
- BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTIN (Constantine Porphyrogenetus): *De administrando imperio* (A birodalom kormányzásáról) Moravcsik Gyula fordítása, Budapest, 1950.
- DEGRÉ A.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Pécs, 1951.
- ECKHART F.: *Magyar alkotmányfejlődés*, Budapest, 1931.
- ECKHART F.–BÓNIS GY.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, 1956.
- FERDINANDY G.: *Magyarország közzjoga (Alkotmányjog)*, Budapest, 1902.
- FERDINANDY G.: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, 1906.
- KUKORELLI I. (szerk.): *Alkotmánytan*, Budapest, 1994.
- GOSZTONY M.: *Horvát–Szlavon és Dalmátországok autonóm alkotmánya*, Budapest, 1892.
- GRAFENAUER B.: *Nekaj vprašanj iz doba naseljavanja južnih Slovanov*, Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV. 1950.
- GYÖRFFY GY.: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*, Budapest, 1959.
- HAUPTMANN LJ.: *Hrvatsko praplemstvo*, Rasprave, Sloven Tud. és Műv. Akadémia, Ljubljana, I. köt., 1950.
- HEKA L.: *Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész (1848-ig)*, JATE Press, Szeged, 2000.
- HEKA L.: *Doseljenje Hrvata u domovinu i ustava Hrvatske države*, Godišnjak Hrvatskog glasnika 1997. 12–21. p., Čakovec (Csáktornya)
- HEKA L.: *Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez*, Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Acta Jur. et Pol., Tom. LII., Fasc. 4, Szeged, 1997.
- HEKA L.: *Az 1868. évi horvát–magyar kiegyezés a sajtó tükrében*, Acta Juridica et Politica, Tomus LIV, Fasc. 9., Szeged, 1988.
- HEKA L.: *Horvátország alkotmányos és választási rendszere*, Jogtudományi Közlöny, 1995. 11–12. sz, 542–547.
- HEKA L.: *A horvát–magyar kiegyezésről. Az 1868:I. ill. 1868:XXX. t.c. elemzése*, Jogtudományi Közlöny, 1997. 3. sz, 131–141.
- HEKA L.: *Uloga i značenje hrvatskoga bana u državopravnoj povijesti Hrvatske*, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997. 41–45. sz.
- HÓMAN B.–SZEKFI GY.: *Magyar történet I.*, Budapest 1934.
- JÁSZI V.: *Tanulmányok a magyar–horvát közjogi viszony köréből*, Budapest, 1897.
- B. JESZENSZKY B.: *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz*, Budapest, 1889.
- KLAIČ N.: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Manualia Universitatis Studiorum Zagrabienensis, Zágráb, 1975.
- KOSTRENCIĆ M.: *Nacrt historije Hrvatske države i hrvatskog prava*, Zágráb, 1956.
- KRISTÓ GY.: *A XI. századi hercegség története Magyarországon*, Budapest, 1974.
- KRISTÓ GY.: *A feudális széttagolódás Magyarországon*, Budapest, 1979.
- KRISTÓ GY.: *Tanulmányok az Árpád-korról*, Budapest, 1983.
- KRISTÓ GY.: (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon*, Budapest, 1994.

- Magyar alkotmánytörténet (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék szerzői munkaközössége), Budapest, 1995.
- MARGALITS E.: *Horvát történelmi repertorium I–II. köt.*, Budapest, 1900–1902.
- PALUGYAI I.: *A kapcsolt részek történelmi és jogviszonya Magyarországhoz*, Pozsony, 1863.
- RAČKI F.: *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, Rad, Zágráb, LXX. köt., 1884., 153–191. p.
- RAČKI F.: *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Crkva hrvatska*, Rad, Zágráb, LXXIX., 1886., 135–185. p.
- RAČKI F.: *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Vrhovna državna vlast. Odnosaj medju Crkvom i državom*, Rad, Zágráb, LXXXI. köt., 1888., 125–180. p.
- RUSZOLY J.: *Alkotmány és hagyomány, Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok*, Szeged, 1997.
- ŠIŠIĆ F.: *Priručnik izvora hrvatske historije. I. Čest 1.*, Zágráb, 1914.
- ŠIŠIĆ F.: *Kralj Koloman i Hrvati*, Zágráb, 1907.
- ŠIŠIĆ F.: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zágráb, 1975.

LÁSZLÓ HEKA

THE CROATIAN BANUS IN THE HUNGARIAN CONSTITUTIONAL HISTORY

(Summary)

In this essay the author writes about the most important Croatian majesties, the banuses and their part through the Hungarian constitutional life. The Croatian banus was an army-leader, a public administrator, administrator of justice and all of above he was the most powerful majesty of Croatia. In the beginning he took control of three country (Lika, Korbavia, Gács), but later he took the lead of all country. In the 10th century the banus got the Vicerex (viceroy) title. In the 11th century Zvonimir became king and remaining the only banus who achieved this title.

When the Croatian-Hungarian state federation came into existence in 1102, the Hungarian kings kept the banus title. From this time the banus was the regent of the king in Croatia. Then he controlled Slovenia and Dalmatia. The XXX. Act of 1868 covered briefly the banus authority: he was the prime minister of the self governed Croatia. After 1848 the banuses' power weakened. After the fall of the Monarchy the life of the banus title was quiet short, then in 1939 it had been created again. The second World War meant the end of the title.

The author focuses on different aspects of the banuses historical role and the importance of the banus in the Croatian and Hungarian constitutional life as well. In the end the author gives an extensive list of the banuses from 1102 till the end of the Monarchy. Through these centuries Hungarian-Croatian history the banus was one of the most important majesty after the Palatinus and the Judge of the Country as the Tripartitum said.